

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ОСАДЧИЙ В'ЯЧЕСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри міжнародних
відносин і зовнішньої політики,
д.е.н., доцент

_____ Лимар В.В.
« ____ » _____ 2022 р.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВИМІР АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Спеціальність 291. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії ОП

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:

Чарських І. Ю., доцент кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики,

к.і.н., доцент

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ECTS/за національною шкалою)

Голова ЕК:

_____
(підпис)

Вінниця 2022

Осадчий В.В. Інформаційний вимір агресії РФ проти України. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». ОП «Міжнародні комунікації та медіація в умовах конфліктного врегулювання». ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2022.

У кваліфікаційній (магістерській) роботі розглянуто фальсифікаторську сутність інформаційної політики державного керівництва Росії проти України. Здійснено аналіз значимості соціальних мереж під час інформаційного протистояння РФ та України. Досліджено явище гібридної асиметричної війни як форми нового виду протистояння між державами та роль державних російських ЗМІ у веденні інформаційних пропагандистських кампаній. Проаналізовано український інформаційний простір під час збройного конфлікту з Російською Федерацією.

Ключові слова: інформаційна війна, мас медіа, пропаганда, Росія, Україна.

91 с. Бібліограф.: 135 найм.

Osadchy V.V. Information dimation of RF aggression against Ukraine. Specialty 291 «International Relations, Public Communications and Regional Studies». EP «International Communications and Mediation in Conflict Settlement Conditions». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2022.

In the qualification (master's) work the falsified essence of the information policy of the state leadership of Russia against Ukraine is considered. The significance of social networks during the information confrontation between Russia and Ukraine is analyzed. The phenomenon of hybrid asymmetric warfare as a form of a new type of confrontation between states and the role of state Russian media in conducting information propaganda campaigns are investigated. The Ukrainian media space during the armed conflict with the RF is analyzed.

Keywords: information war, Ukraine, Russia, media, propaganda, information confrontation.

91 p. Bibliography: 135 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ РФ ТА УКРАЇНИ. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Стан наукового вивчення проблеми та методологічні засади дослідження.....	7
1.2. Причини, передумови і цілі інформаційного протиборства Росії та України.....	11
1.3. Фальсифікована сутність інформаційної політики державного керівництва Росії проти України.....	16
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ РФ ТА УКРАЇНИ.....	27
2.1. Характеристика інформаційної війни рф проти України на сучасному етапі.....	27
2.2. Підвищення значимості соціальних мереж під час інформаційного протистояння рф та України.....	32
2.3. Гібридна асиметрична війна як форма нового виду протистояння.....	40
РОЗДІЛ 3. ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА КРЕМЛЯ ПІД ЧАС ПОВНОМАШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ.....	48
3.1. Роль державних російських ЗМІ в інформаційному супроводі агресивних дій рф у війні проти України.....	48
3.2. Медіа та інформаційний простір України у протистоянні з російською збройною навалою.....	51
3.3. Російська пропаганда щодо війни Росії проти України.....	55
3.4. Трансформаційний вплив війни рф проти України на міжнародні відносини у Європі.....	62
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. В сучасних умовах хід і наслідки міжнародних конфліктів все більшою мірою залежать не стільки від співвідношення воєнних або економічних потенціалів конфліктуючих держав, скільки від успішності медійного забезпечення, орієнтованого як на внутрішню аудиторію, яку потрібно переконати у в тому, що дії державних структур у відстоюванні інтересів країни були рішучими та ефективними, так і на переконання міжнародної спільноти в агресивності та віроломстві ворога й легітимності власних дій, справедливості переговорних позицій тощо. Це повною мірою підтверджують інформаційні війни, розв'язані Російською Федерацією навколо подій в 2014-2022 рр. в Україні.

Об'єктом дослідження є сучасний стан інформаційної війни у міжнародних відносинах.

Предметом дослідження є інформаційна війна РФ проти України в 2014-2022 рр.

Географічні межі – інформаційна війна відбувається у медіапросторі, який має всесвітній характер.

Мета роботи – з'ясувати особливості інформаційного протиборства РФ в Україні.

Для досягнення зазначеної мети потрібно вирішити наступні **завдання**:

- визначити стан наукового вивчення проблеми та методологічні засади дослідження
- визначити причини, передумови, цілі інформаційного протиборства Росії та України;
- навести характеристику інтересів та військової участі Російської Федерації в Україні;
- розглянути фальсифіковану сутність інформаційної політики державного керівництва Росії проти України;

- здійснити аналіз значимості соціальних мереж під час інформаційного протистояння рф та України;
- дослідити явище гібридної асиметричної війни, як форми нового виду протистояння між державами;
- дослідити роль державних російських ЗМІ у веденні інформаційних пропагандистських кампаній;
- проаналізувати український медіа та інформаційний простір під час збройного конфлікту з рф.

Характеристика джерел. Інформаційною базою роботи слугували міжнародні конвенції, договори та нормативні документи міжнародних організацій \ держав, а також матеріали міжнародних новинних видань.

Методи дослідження: історичний метод, а також структурно-функціональний для розбору окремих складників гібридної асиметричної війни, порівняння – для визначення проблемних аспектів у реалізації урегулювання інформаційного конфлікту між Україною та Росією; методи аналізу та синтезу, узагальнення, зокрема аналіз джерел, літератури, що стало основою роботи, сформулювало розуміння теми; системний метод – для аналізу процесу визначення сучасного стану політичної пропаганди між досліджуваними державами.

Наукова розробленість проблеми дослідження. Важливі публікації з цієї теми були зроблені такими науковцями, як: М.-Л. Джайтнер, Сет Г. Джонс, Ч. Уорзел. Тема дослідження є розробленою і українськими вченими як: М. А. Бучин, Д. О. Коваль, Т. Р. Короткий, І. Р. Боднар, Ю. В. Бойко, Н. Ф. Семен. Через свою актуальність і дискусійність дана тема дослідження привертає увагу багатьох науковців.

Наукова новизна досліджуваної теми полягає у тому, що була спроба глибоко проаналізувати сучасний стан інформаційного протистояння між РФ та Україною, включаючи події повномасштабного вторгнення російської держави в Україну у 2022 році.

Структура магістерської роботи побудована в чіткій логічній послідовності до поставленої мети та завдань. А саме зі вступу, трьох розділів поділених на підрозділи, висновків та списку використаних джерел і літератури.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БОРОТЬБИ РФ ТА УКРАЇНИ. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукового вивчення проблеми та методологічні засади дослідження

Проблема інформаційної агресії проти України зі сторони Росії сьогодні є надзвичайно актуальною. Аналіз українського досвіду роботи ЗМІ в умовах інформаційної війни засвідчив, що, на відміну від Росії, де кожна інформаційна атака ретельно планується і виконується з особливою старанністю, Україна поки що перебуває у процесі вишкілу протиборства з інформаційним агресором [30].

Існує певний дуалізм процесу впливу інформації на суспільство, адже це питання можна інтерпретувати неоднозначно. З однієї сторони, маємо позитивне комунікаційне явище, оскільки воно сприяє інформованості аудиторії, але це можливо лише у тому випадку, коли це явище переслідує свою первинну, високу мету – інформування соціуму. З іншої сторони, маємо потужні інформаційні атаки, які показують контент у вигляді подачі відверто брехливих фактів, коментарів експертів, думок журналістів, цей контент провадив активні бойові дії у Криму, на сході України та під час повномасштабного вторгнення РФ до нашої держави з великою кількістю людських жертв. Дану діяльність інформаційного впливу на суспільство сьогодні активно використовує Російська Федерація [30].

Інформація, яка подається російськими ЗМІ про Україну, викликала до виникнення не лише цілого ряду стереотипів; контент російських медіа активно ескортував підготовку і розгортання повноцінної війни, безпосередньо бойових дій, які привели до численних людських втрат,

руйнації житлового фонду, перспективних галузей економіки та конкретної загрози територіальній цілісності та суверенітету України [30].

Головними для аналізу стали наукові досягнення ключових українських та іноземних дослідників інформаційних воєн, наукові теорії та прикладні концепції, які формують фундаментальні наукові принципи із стратегії і тактики ведення інформаційних війн. Зауважимо при цьому, що у наукових дослідженнях із соціальних комунікацій проблема інформаційної війни, а надто – як чинник російської агресії в Криму та на території материкової України – представлено нечисленною кількістю і певним чином сумбурно: здебільшого розглядаються часткові особливості поняття інформаційної війни та аналізується українська практика запобігання інформаційним атакам зі сторони Російської Федерації [30].

Серед українських дослідників питання інформаційних війн розглядали: Ігор Балинський, Петро Бураковський, Мар'ян Житарюк, Василь Лизанчук, Володимир Ліпкан, Микола Ожеван, Георгій Почепцов, Гліб Семенюк, Володимир Хорошок, Юлія Хохлачова та інші.

Особливу увагу хочеться звернути на науковий доробок Миколи Бучина та Юлії Курус. У статті з теми *«Інформаційна війна Росії проти України: особливості та механізми протидії»*. Розглянуто проблему інформаційної війни Росії проти України. Автори розкривають суть інформаційної війни, її трактування в межах широкого та вузького підходів. На основі використання історичного, системного та структурно-функціональних методів з'ясовано основні недоліки інформаційної сфери України, виокремлено основні механізми її захисту. Серед механізмів протидії інформаційній війні Росії проти України виділено дві групи: нормативно-правові та інституційні. До першої групи автори зараховують законодавчі акти України, серед яких провідну роль у протидії інформаційній агресії Росії відіграє Доктрина інформаційної безпеки України. Серед другої групи механізмів дослідники виділяють державні та недержавні інституції, діяльність яких спрямована на

формування та реалізацію інформаційної безпеки України, а також міжнародні структури, діяльність яких спрямована на нейтралізації інформаційного впливу з боку Росії. Серед вітчизняних інституційних механізмів протидії російській інформаційній важливе місце, на думку авторів, належить Міністерству інформаційної політики України, Раді національної безпеки та оборони України, кіберполіції тощо [5].

Значну увагу звертають на такі механізми протидії інформаційній війні Росії проти України, як заборона російських сайтів та соціальних мереж, а також запровадження квот на українську мову у мас-медіа. Автори зазначають, що дії України щодо нейтралізації інформаційних загроз з боку Росії слід здійснювати на трьох рівнях: перший – геополітичний (полягає у впливі на інформаційного агресора та обмеження інтенсивності і сили його нападу); другий – стан, який охоплює захист цілісності, ефективності та дієздатності системи управління, інформаційної інфраструктури, інформаційних ресурсів; третій – рівень громадськості (спрямований на захист стабільності та послідовності розвитку соціальних та політичних відносин, свідомості громадян, цілісності кожної людини) [5].

Дмитра Ковалю та Тимура Короткого з їх спільною роботою на тему *«Інформаційна війна Російської Федерації проти України: оцінка міжнародного співтовариства»* [16].

Ірини Боднар з її дослідженням на тему *«Інформаційна безпека як основа національної безпеки»*. У статті розібрано складові державної інформаційної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки країни і визначені основні напрямки діяльності органів державної влади у цій сфері. Проаналізовані внутрішні та зовнішні інформаційні загрози національній безпеці України та шляхи гарантування інформаційної безпеки країни. Інформаційна безпека розглядається як складова національної безпеки країни, а також як глобальна проблема захисту інформації, інформаційного простору, інформаційного суверенітету країни та інформаційного

забезпечення прийняття урядових рішень. Запропоновані підходи щодо забезпечення процесу безперервності функціонування системи інформаційної безпеки держави з метою моніторингу нових загроз, визначення ризиків та рівнів їх інтенсивності [3].

Наталя Семен з дисертацією на тему *«Російські інтернет-ресурси як чинник інформаційної війни проти України»*. Мета дослідження полягає в окресленні поняття «інформаційна війна» у контексті вивчення організаційної та законодавчої бази функціонування російських інтернет-ресурсів та контент-аналізу публікацій на інтернет-ресурсах «Правда.Ру» та «Российский диалог» [30].

Методи дослідження. При проведенні дослідження ми користувалися такими методами наукового пізнання, як: системний підхід, системний аналіз, історичний метод, метод інформаційного підходу, метод прогнозування, метод порівняння, контент-аналіз.

Комплекс цих методів є взаємопов'язаним та має низку властивостей, спрямованих на отримання об'єктивних і правдивих наукових результатів.

Приміром:

- 1) системний підхід полягає у аналізі взаємопов'язаної систематичності таких частин феномену інформаційної війни, які розробляються у певній зв'язності та утворюють єдине повноцінне явище;
- 2) системний метод – для аналізу процесу визначення сучасного стану політичної пропаганди між досліджуваними державами;
- 3) метод інформаційного підходу допустив здійснити систематизування подачі матеріалів з обраного питання;
- 4) структурно-функціональний метод для розбору окремих складників гібридної асиметричної війни;

5) метод контент-аналізу розкрив себе у дослідженні змісту матеріалів російських інтернет-ресурсів «ТАСС», «РИА Новости», «Russia Today»;

б) застосування методу порівняння допомогло визначити проблемні аспекти у реалізації урегулювання інформаційного конфлікту між Україною та Росією.

1.2. Причини, передумови і цілі інформаційного протиборства Росії та України

Протягом багатьох років Росія виносила уроки з різних операцій НАТО і працювала над адаптацією свого військового планування до реалій сучасного конфлікту. Вона випробувала ці уроки під час війни з Грузією в серпні 2008 року, яка ознаменувала перше застосування кібервійни і інформаційних операцій у поєднанні зі звичайною військовою операцією. Росія також продемонструвала готовність модернізувати інструменти радянських часів і адаптувати їх до сучасного складного інформаційного середовища. Критично важливим є те, що вона готова надати інформаційній діяльності першочергового значення в операціях, використовуючи більше звичайних збройних сил у допоміжній ролі.

Інформаційну кампанію Росії слід аналізувати в контексті стратегічного нарративу російського уряду, відображеного в політичних документах, таких як Аналіз зовнішньої політики 2007 року та Аналіз державної безпеки 2009 року і підтриманого законодавчими ініціативами, такими як Федеральний закон *"Про державну політику Російської Федерації щодо співвітчизників, які проживають за кордоном"*. Поняття співвітчизників заслуговує на особливу увагу, оскільки воно дозволяє Росії легітимізувати обов'язок держави захищати своїх співвітчизників за кордоном від будь-яких загроз їхнім правам або фізичному благополуччю.

Це також підводить до пояснення необхідності підтримки т.зв. "русского мира", що передбачає збереження єдиного російськомовного інформаційного простору за межами Російської Федерації (головним чином, орієнтованого на територію колишнього СРСР).

Важливим чинником ефективної реалізації інформаційної кампанії проти України став давно сформований контроль російської влади над засобами масової інформації. Російський наратив інструменталізувався за допомогою паралельних меседжів. Так, основні російські телеканали були активно задіяні у формуванні думки про ситуацію в Україні з самого початку кризи. Контроль здійснюється безпосередньо Адміністрацією Президента, включаючи також контрольований урядом "тролінг" в Інтернеті, який є зростаючим, недостатньо дослідженим явищем, що використовується для підтримки наративу російського уряду. Такий контроль над засобами масової інформації ускладнив для демократичних держав з вільними ЗМІ можливість конкурувати з потужними, синхронізованими повідомленнями російського уряду.

Російський наратив включає кілька домінуючих тем: позиціонування російської слов'янської православної цивілізації в опозиції до "занепадаючої" Європи; позиціонування України як невід'ємної частини євразійства та створення Євразійського економічного союзу; просування "русского мира", який об'єднує східних слов'ян, має на увазі, що росіяни та українці є одним народом, і визнає природну вищість Росії; зображення українців як псевдонації, яка не здатна керувати власною країною та підтримувати свою державність; посилення на Велику Вітчизняну війну, що викликає ненависть до нацизму та пов'язує її з протестувальниками Євромайдану, яких називають націоналістами, нацистами та фашистами, що становлять загрозу для етнічно російської частини населення України; розкол Заходу шляхом використання різних інтересів країн-членів ЄС та позиціонування США в опозиції до ЄС;

використання правових та історичних підстав для легітимізації дій Росії в Україні (в т.ч. референдуму в Криму).

Інформаційна кампанія Росії була центральним елементом операцій Росії в Україні. Інформаційна кампанія та пов'язані з нею військові дії Росії відповідають характеристикам нової форми ведення війни, коли межі між миром і війною, іноземними військовими силами та місцевими загонами самооборони розмиті, а основний простір боротьби перемістився з фізичної території до сердець і свідомості відповідного населення. Крим можна вважати тестовим майданчиком для Росії у випробуванні цієї нової форми війни, де гібридна, асиметрична війна, що поєднує інтенсивну інформаційну кампанію, кібернетичну війну та використання висококваліфікованих сил спеціальних операцій, відіграє ключову роль.

Криза в Україні надала цінні уроки для українського уряду, країн-сусідів Росії (чиї російськомовні громади були збільшені в результаті політики радянських часів), а також для НАТО і ЄС як організацій.

Валерій Герасимов, начальник Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації, описує новий тип війни, який включає елементи пропаганди, деморалізації, відволікання уваги і політичного позерства як в мирний, так і в воєнний час, і перш за все, важливість соціальних мереж, що виходить за рамки, як кібервійни, так й інформаційної війни, як їх розуміє НАТО [88]. Він запропонував співвідношення невійськових і військових заходів 4:1. Невійськова тактика також підпадає під військову в Росії, і хоча дослідження Корпусу морської піхоти США свідчать про те, що це співвідношення все ще залишається значною мірою бажаним, воно вказує на визнання *"корисності невійськових заходів у міждержавному протистоянні, особливо під час того, що можна вважати мирним часом"* [118, 133].

Російська Федерація дезінформує та вводить в оману своїх громадян та аудиторію своїх телеканалів в інших країнах - наприклад, "Первый канал", "Россия-24" і "Russia Today".

Як і Україна, Білорусь і Росія вважають Київську Русь своїм історичним і культурним предком, частиною спільного минулого [98, 10–15]. Багато росіян вважають Київ батьківщиною своєї нації [43]. Київська Русь досягла найбільшого розквіту за часів Ярослава Мудрого (1019-1054); його сини видали перший письмовий правовий кодекс, Руську Правду, незабаром після його смерті [46]. У 2000-х роках Росія провела широкомасштабну пропагандистську кампанію в Україні, засновану на доктрині "*русского мира*", а Путін заявив, що "*...мы - один народ. Киев - мать городов русских*" [102]. Її ідеологічною основою став пострадянський реваншизм в Російській Федерації за культурне, економічне і територіальне відновлення кордонів до 1991 року і відновлення колишньої радянської "зони впливу" в Європі і Азії [20].

Цей реваншизм розглядає три категорії населення світу як "російське": етнічні росіяни, незалежно від місця їх проживання; російськомовне населення незалежно від національності; співвітчизники, які ніколи не проживали на території Російської імперії, СРСР та інших державних утворень, а також їх нащадки [74].

На Бухарестському саміті 2008 року 2-4 квітня 2008 року Путін заявив президенту США Джорджу Бушу-молодшому: "*Ви ж розумієте, Джордж, що Україна - це навіть не держава! Що таке Україна?*" [67].

«Він регулярно називає росіян і українців одним народом, що є абсолютно безглуздим коментарем, який багато українців сприймають як заперечення їхньої культури, історії та мови».

- Стивен Пайфер, колишній посол США в Україні, інтерв'ю *Stanford News* [133].

Також багато росіян ідеалізують Радянську Росію, правління Комуністичної партії як час процвітання, а правлячу партію "Єдина Росія" - як спадкоємицю "славного минулого" країни [52]. Після розпаду СРСР

російські політики говорили про відновлення впливу Росії в пострадянських країнах. *"За словами Володимира Буковського, дисидента, який провів десять років у радянських в'язницях до своєї еміграції на Захід у 1976 році, Володимир Путін абсолютно щирий, коли говорить, що розпад Радянського Союзу був "геополітичною катастрофою"* [33].

Путін розглядає зростаючу кількість членів НАТО у Східній Європі як *"екзистенційну загрозу"*[34] і написав, що Росія і Україна насправді є однією країною.[35] Цей реваншизм фокусується на Україні, вихід якої зі складу СРСР призвів до його розпаду. [36] *"Росія відновлює свою єдність - трагедія 1991 року, ця жахлива катастрофа в нашій історії, подолана"*, - раділо РІА "Новости", головне державне інтернет-агентство Росії, 26 лютого 2022 р.[37] Режим Путіна протиставляє "своїх" та "чужих" в Україні, і припускає, що насильство проти "чужих" є бажаним і навіть необхідним.[38]

Російський уряд представляє свою гібридну війну як конфлікт між Росією і НАТО, але в той час як геополітика і прагнення до пострадянського простору відіграють важливу роль у його увазі до України, так само як і його внутрішня політика. Незалежна українська демократія може надихнути росіян вимагати встановлення власної демократії і *"можливо, навіть кинути виклик авторитаризму пана Путіна"* [131].

У червні 2014 року Апарат Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) отримав матеріали, які використовувалися для підготовки російських фахівців з інформаційної війни. За словами секретаря РНБО Андрія Парубія, вони інструктували російських солдатів *"активно впливати на свідомість і систему знань та уявлень країни-мішені"* [112].

Пропаганда, спрямована на сам російський народ, що виправдовує майбутню війну проти України, з'явилася ще до першого вторгнення Росії в Україну в 2014 році [96]. У 2009 р. книга Максима Калашникова "Незалежна Україна: Провал проекту" зобразила Україну, як Югославію на межі етнічного розпаду. Такі романи, як "Війна 2010: Український фронт" Федора

Березіна, Георгія Савицького "Поле битви Україна: Зламаний тризуб" та "Російсько-українські війни" Олександра Севера позиціонували війну проти України[64]. За словами активістів, Росія також вела інформаційну війну проти України за допомогою кінематографу [37].

Керовані Кремлем ЗМІ в 2014 році створили в Криму враження, що *"фашисти, антисеміти та екстремісти"* перебувають при владі в Києві, а на решті території України панує хаос, але це мало *"мало або взагалі не мало нічого спільного з реальністю"* [113].

З моменту здобуття Україною незалежності Росія вела постійну інформаційну війну проти України, особливо за часів проросійського президента Віктора Януковича [14]. Наприклад, у лютому 2014 року росіяни категорично заперечували, що їхні військові маневри якимось чином загрожують Україні:

"Міністерство закордонних справ Росії заперечує участь Чорноморського флоту в дестабілізації ситуації в Криму" [111].

"Це були сили місцевої самооборони", - сказав Путін про людей, які намагалися захопити кримський парламент [32].

1.3. Фальсифікована сутність інформаційної політики державного керівництва Росії проти України

Ключові напрями російського стратегічного нарративу чітко відображені в їхніх національних програмних документах. Контроль над ЗМІ з боку російської владної еліти забезпечив систематичний контроль над нарративами. Наративний контроль може бути успішним лише в рамках операції впливу, яка потребує серйозного попереднього планування. Для того, щоб здійснити операцію впливу (або будь-яку інформаційну кампанію), необхідна хороша координація між залученими суб'єктами. Аналіз зовнішньої політики Росії за 2007 рік рекомендує координувати роботу не тільки державних органів, але й

приватного бізнесу та неурядових організацій для реалізації інформаційних кампаній.

Незавершений або мобілізуючий наратив

В ході реальної операції впливу, наратив, як правило, базується на незавершеній історії або невіршеній проблемі. Такі наративи мобілізують аудиторію і "вимагають" вирішення. В інформаційній кампанії Росії проти України незавершений наратив базується на тому, що "фашизм не знищений" і аудиторію закликають "знищувати фашистів і бандерівців".

Степан Бандера – український політичний діяч, лідер українського націоналістичного руху в Західній Україні, який боровся за незалежність України від СРСР у 1930-х - на початку 1940-х років. У боротьбі проти радянської влади рух вбачав можливого союзника в нацистах. Вважається, що радянська влада наказала КДБ вбити Бандеру в 1959 році. Бандера став символом для борців за українську національну справу і "страшилкою" нацистського колабораціонізму для офіційної позиції Москви, яка називає українських націоналістів бандерівцями. Поняття "бандерівці" використовувалося російським урядом у контексті Євромайдану в спробі очорнити ідею Євромайдану, як прояву націоналізму та неонацизму, одночасно викликаючи побоювання у певних аудиторій щодо потенційного порушення прав неукраїнців.

Культивування тривоги і страху

Аналіз російського наративу дозволяє зробити висновок, що російські ЗМІ систематично культивували почуття страху і тривоги у етнічно російського та неукраїнського населення України. Під час початкової фази конфлікту все українське суспільство заохочувалося відчувати невпевненість у своєму майбутньому і побоюватися економічної нестабільності України. Тісніша асоціація з ЄС означала б меншу економічну співпрацю з Росією і Кремль неодноразово натякав, що ЄС намагається схилити Україну до

вигідної для себе (для ЄС) угоди замість того, щоб справді планувати допомогти розвивати українську економіку. У міру ескалації подій на Євромайдані наратив був адаптований з метою нагнітання страху саме в російськомовній частині Східної України: націоналістичні радикали були винесені на передній план новинних повідомлень, що підкреслювало можливу фізичну загрозу (Східна Україна буде атакована, майно буде конфісковане, російська мова буде заборонена тощо). Це також сприяло консолідації підтримки населенням РФ політики влади щодо України та Євромайдану.

Домінуючі теми російського наративу

"Зіткнення цивілізацій". При аналізі наративів, які продукує російська пропаганда, важливо враховувати, що цей процес розпочався задовго до 2014 року. Теорія зіткнення цивілізацій, запропонована Семюелем Хантінгтоном стала дуже зручною для російської еліти, як спосіб провести віртуальну лінію культурних відмінностей між Заходом і православною цивілізацією Сходу. Концепція зіткнення цивілізацій та діалогу між цивілізаціями неодноразово з'являлася у виступах російської владної еліти та колабораціоністських експертів у період 2004-2007 років. Кульмінацією цього дискурсу стала промова президента Путіна, виголошена у 2007 році на Мюнхенській конференції з питань безпеки, де він розкритикував США за збереження однополярного світового порядку. Православна цивілізація виглядала б неповною без України. Пов'язаний з Кремлем політолог В'ячеслав Ніконов (голова Фонду "Русский мир" і депутат Державної Думи Росії) нагадав глядачам про концепцію України і Росії, як центру спільної цивілізації в програмі "Національний інтерес". Ця концепція широко підтримується Російською православною церквою (РПЦ). Цей наратив доповнюється антиєвропейським наративом, який намагається або спотворити європейські цінності (наприклад визначаючи толерантність до сексуального різноманіття

як ознаку занепаду), або погрожує потенційним економічним колапсом через тіснішу асоціацію з ЄС.

"Україна займає центральне місце в Євразії". У контексті формування Євразійського економічного союзу концепція євразійства переживає друге народження. Подібно до православної цивілізації та "Русского мира", Євразійський союз також хоче бачити Україну своєю невід'ємною частиною. Найвидатнішим промоутером євразійства є Олександр Дугін, який адаптував класичні ідеї євразійства до сучасних реалій. Якщо євразійці 1920-х років вважали джерелом усього зла "індивідуалістичну та егоїстичну Європу", то сьогодні Дугін відводить цю роль США і трансатлантистам. На думку євразійців, Україна є "полем битви титанів", де добро і зло борються за вплив. Ініціатива "Східне партнерство" розглядається як засіб, за допомогою якого трансатлантисти (НАТО, США, ЄС) хочуть вкрати Україну у Євразії.

Євразійство – це політична течія в Росії. Зародився в середовищі російської еміграції у 1920-х роках. Євразійці стверджують, що Росія має унікальну ідентичність і тому повинна стати на шлях розвитку, відмінний від західного. Євразійському мисленню притаманні уявлення про доброзичливий імперіалізм, православні месіанські якості та віра в те, що можливий "третій шлях" економічного розвитку - шлях між капіталізмом і комунізмом. Крім того, євразійство має життєво важливий географічний компонент, який диктує, що Росія повинна контролювати євразійський Heartland, включаючи Центральну Азію і Кавказ.

"Українці і росіяни - один народ, об'єднаний "Русским миром". Разом з іншими російськими пропагандистами Олександр Дугін говорить про єдність східних слов'ян. Він називає білорусів та українців "малоросами", а росіян - "великоросами".

Аналогічне поблажливе, "батьківське" ставлення до України спостерігається і у виступах російських політиків та політичних оглядачів.

"Русский мир", який у минулому був географічно єдиним, сьогодні розділений кордонами різних країн. Народи, які проживають на території історичної російської землі, повинні відчувати свою приналежність до єдиної цивілізації і сприймати "Русский мир" як проект без кордонів".

Це слова Патріарха РПЦ Кирила на відкритті 3-ї Асамблеї «Русского мира» в Москві у 2009 році. Він також запропонував використовувати термін "країни Русского мира", маючи на увазі ті країни, які історично входили до складу Росії. Кирило уточнив, що ці країни об'єднує спільне використання російської мови, спільна культура та історична пам'ять. У цьому контексті Україна набуває особливої актуальності для "Русского мира". Як і православна цивілізація, так і "Русский мир" не може вважатися серйозним проектом без включення до нього України.

"Українці не є самостійною нацією". Хоча російські політики часто використовують термін "братні народи", у практиці російської зовнішньої політики це братство означає жорстку ієрархію, де ігнорується право українців на самовизначення. У підконтрольних російській владі засобах масової інформації часто можна зустріти принизливі висловлювання про українську державність та її прагнення інтегруватися із Заходом. Навіть у розважальних програмах українці зображуються як неповноцінна нація, яка розмовляє химерним російським діалектом. З метою нехтування українською мовою, як прабатьківщиною сучасних слов'янських мов та українцями як творцями своєї державності, російські ЗМІ свідомо ігнорують правду про давнє коріння слов'янської мови, що збереглося в сучасній українській мові та історичні факти про зародження Давньоруської держави з центром у місті Києві. Таким чином, російська пропаганда продовжує культивувати в українців комплекс меншовартості (вже сформований за часів радянської влади), коли українська мова асоціювалася з сільською, селянською (нерозвиненою), а російська таврувалася, як мова культури та інтелігентності.

"Велика Вітчизняна війна триває, фашисти в Україні ще не ліквідовані". В останнє десятиліття святкування Дня Перемоги 9 травня посіло центральне місце в ідеології російської держави. Провідні російські телеканали задіяні у підготовці різноманітних програм та репортажів на цю тему, які виходять в ефір задовго до урочистостей. Держава також надає фінансову підтримку виробництву художніх фільмів, присвячених історичним подіям. Ці фільми підтримують старі міфи, що прославляють Росію та сприяють створенню нових. У цьому контексті мешканці Західної України зображуються як бандерівці, які на жаль, не були знищені до останньої людини (недобиті бандерівці). Росія застосувала лінійну стратегію у побудові свого нарративу, починаючи з часів Петра I, з історичним акцентом на Велику Вітчизняну війну для розпалювання пафосу пов'язані з нацистськими елементами. Застосування "менталітету війни" не є випадковим, оскільки пов'язане з живою пам'яттю та актуальними питаннями, пов'язаними з Великою Вітчизняною війною. Апеляція до почуттів російськомовного населення здійснювалася шляхом фабрикації інформації, історичного нарративу, що підживлював певні культурні упередження, а потім підбурював до певних дій. Це полегшило завдання навішування ярликів на активістів Євромайдану як нацистів, фашистів та антисемітів, а також створення у російськомовного населення України страхів, що нова "фашистська" влада буде конфісковувати майно, вдаватися до насильства та забороняти російську мову – і все це емоційно пояснювалося на телеекранах російських каналів "реальними людьми".

"Захід розколотий". Особливої уваги заслуговує спроба російського нарративу розділити Захід (включно з НАТО та його партнерами). Ця спроба зосереджена на тому, щоб зробити Захід безсилим і не схильним до ризику при зіткненні з нечесним російським нарративом. Наприклад, Кремль намагається розділити Німеччину і ЄС, погрожуючи завдати шкоди економіці першої, яка залежить від імпорту російського газу і нагадуючи німцям про недавню історію.

У своєму публічному виступі після анексії Криму Президент Путін заявив: *"Я вірю, що європейці, в першу чергу німці, мене також зрозуміють"*. Він грає на різниці у поглядах між Новою (Східною) Європою та Старою Європою, нагадуючи європейським лідерам незручні історичні факти та апелюючи до дивної логіки, стверджуючи, що оскільки Росія повністю підтримала возз'єднання Східної та Західної Німеччини, то тепер Німеччина повинна підтримати Росію у її возз'єднанні з Кримом. Президент Путін добре усвідомлює різні інтереси країн ЄС щодо співпраці з Росією, в тому числі економічні, а також труднощі, які виникають у європейських держав у пошуку твердої спільної позиції. Крім того попри різні національні інтереси, ЄС все ще стикається з деякими історичними примарами, включаючи відчуття зради Східної Європи після Ялтинської конференції 1945 року. Все це залишає багато наративних ліній для використання у спробі розколоти Захід. Російський наратив також намагається розірвати трансатлантичний зв'язок і позиціонувати США в опозиції до Європи. Наратив, в якому США та ЄС дискредитуються та послаблюються, апелює до групи BRICS та інших країн з економікою, що розвивається. Це не обов'язково призводить до того, що вони активно підтримують дії Росії, але є ефективним у підтримці їхнього нейтралітету, який досить добре працює на Росію.

"Дії Росії є легітимними". Російська стратегія передбачає інструменталізацію права, як засобу легітимізації всіх своїх дій. Це також пов'язано з ідеєю російської цивілізації з її власними правовими нормами та інтерпретацією міжнародного права. Аспект легітимності є дуже важливим для підтримки російського наративу. Він допомагає Росії апелювати до своєї внутрішньої аудиторії, до співвітчизників за кордоном і навіть до міжнародної спільноти, демонструючи, що Росія є законослухняною і "робить правильні речі". Для Росії було важливо спровокувати "законне" самовизначення в Криму, а також заохотити проведення подібних референдумів про самовизначення на Сході України, тим самим накинувши на анексію Криму завісу "легітимності". Дуже важливим було також те, що

самопроголошене керівництво Криму (а згодом і Східної України) офіційно звернулося до Росії з проханням про допомогу, втручання або навіть анексію. Це надало "правові" підстави для захисту співвітчизників та захисту прав людини, відповідно до Аналізу зовнішньої політики Росії 2007 року та Стратегії державної безпеки Росії 2009 року. Крім того, Кремль швидко вжив правових заходів для забезпечення легкої і швидкої інкорпорації Криму до складу Російської Федерації.

Супровідна російська інформаційна кампанія була зосереджена на спробах проведення паралелей з Косово та апелюванні до історичної несправедливості, допущеної у 1954 році, коли Крим був переданий Україні керівництвом СРСР. У своєму зверненні 18 березня 2014 року, після кримського референдуму, президент Путін перерахував цілий спектр "законних" причин того, що сталося: Статут ООН, в якому йдеться про право націй на самовизначення, відомий косовський прецедент, кричущі історичні несправедливості, допущені щодо Росії (включаючи розпад СРСР та інспіровані Заходом кольорові революції), а також необхідність захисту співвітчизників за кордоном від спроб української влади *"позбавити росіян історичної пам'яті, навіть мови і піддати їх насильницькій асиміляції"*. Політика захисту співвітчизників може також надати Росії достатньо легітимних підстав для інтервенції на українську територію у разі виявлення ознак гуманітарної кризи. Існує безперервна наративна лінія, яка культивує історії про порушення прав людини, воєнні злочини та погіршення гуманітарної ситуації. Наратив проти "кольорових революцій" також апелює до інших авторитарних урядів, які готові підтримати лінію Росії в цьому питанні.

Частиною цього наративу є постійні спроби звинуватити НАТО і Захід у порушенні всіляких законів, наводячи як очевидні приклади втручання в Югославію, Ірак, Афганістан і Лівію. Росія також звинувачує НАТО у порушенні обіцянки, нібито даної Росії у 1990 році, про те, що Альянс не

буде розширюватися в Східну і Центральну Європу, будувати військову інфраструктуру поблизу російських кордонів або розміщувати там війська на постійній основі. В інформаційній кампанії Росія проектується як щира і справедлива, а Захід - як такий, що дотримується подвійних стандартів, цинічно ставиться до порушень прав людини та віддає перевагу "праву зброї" перед міжнародним правом.

Українську владу також звинувачують у порушенні угоди від 21 лютого 2014 р., укладеної між колишнім Президентом Віктором Януковичем та деякими представниками опозиції за посередництва міністрів закордонних справ країн ЄС. Це було розцінено Росією як достатньо вагома підстава для оголошення української влади нелегітимною, а голосування парламенту за усунення Януковича від влади - як спроба державного перевороту. В Україні також спостерігається схожість з російсько-грузинським військовим конфліктом (2008 р.): спроби дискредитувати та криміналізувати грузинський уряд, назвати грузинські військові операції геноцидом та штучно створити діаспору російських громадян на спірних територіях, заохочуючи, а в деяких випадках примушуючи громадян цільової нації відмовлятися від свого національного громадянства на користь російського (так звана "паспортизація").

За допомогою своєї інформаційної кампанії Росія намагається довести, що її наміром є підтримка волі місцевого населення, груп самооборони в Україні. Одним з важливих аспектів російського нарративу є поняття "історичної російської присутності", яке використовується у спробі легітимізувати російські інтереси та діяльність на територіях, де росіяни історично були (або досі є) присутніми з будь-яких геополітичних причин. Крим називається історично російською землею, а Севастополь - російським містом. У своєму вищезгаданому публічному зверненні Президент Путін стверджував, що *"в серцях і умах [російського] народу Крим завжди був*

невід'ємною частиною Росії. Це тверде переконання, засноване на правді та справедливості, передавалося з покоління в покоління...".

Вищезазначені напрямки російського нарративу були підсумовані у зверненні Президента Путіна до російських послів від 2 липня 2014 року: якби Росія залишила народ Криму - "землі російської військової слави" - на поталу українським "націоналістичним і радикальним бойовикам" і дозволила б можливе домінування НАТО на півострові та зміну балансу сил у Чорному морі, він зазначив, що це означало б *"відмову практично від усього, за що Росія боролася з часів Петра I"*.

Комунікаційні теми, що конструюють сприйняття

Наративи підтримуються за допомогою так званих тематичних комунікаційних фреймів. *Тематичні фрейми* – це спосіб асоціювання певного враження чи думки з об'єктом чи суб'єктом. Характерними рисами тематичних фреймів є їх тісний взаємозв'язок у певному контексті та інтерпретація. Тематичний фреймінг може бути застосований до окремої особи (наприклад, називання Президента України Порошенка "шоколадним королем"), до групи людей (мешканці Західної України є послідовниками Бандери та неонацистів) або до процесу, події чи певного місця в часі та просторі (Євромайдан дорівнює хаосу). Створення тематичних фреймів пов'язане з прагненням людини спростити зовнішній світ і легко відрізнити своїх від чужих. На жаль, тематичні фрейми також можуть використовуватися для маніпулювання аудиторією.

Ключовими тематичними фреймами, які використовувалися під час російської інформаційної кампанії, були:

- **соціально-економічні проблеми**, залежність від Росії та неспроможність української держави забезпечити своїх громадян;

- **радикалізація опозиції** шляхом позиціонування її або як продуцента думок, що можуть викликати страх і паніку в суспільстві, або як посміховисько;

- **відсутність громадського порядку та безпеки**, що використовується як привід для виправдання дій "Беркуту" або формування проросійських загонів самооборони на Сході України;

- **Євромайдан є сателітом США/ЄС**, а його прихильники - зрадниками;

- **Захід є "злим"**, оскільки не хоче/не може врятувати Україну від економічних проблем, впливає на українську владу з метою виконання якоїсь змови, інспірує насильство (як і в усьому світі), готує екстремістів для вчинення масових заворушень в Україні (зокрема, у цьому звинувачують Литву та Польщу), сприяє моральному занепаду;

- **Росія близька Україні**, а західні демократії - чужі;

- **спільна історія Росії та України, православна релігія як об'єднуючий елемент.**

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ РФ ТА УКРАЇНИ

2.1. Характеристика інформаційної війни рф проти України на сучасному етапі

Російському вторгненню в Україну не минуло й року, а десятки заголовків у провідних ЗМІ говорять про те, що Україна "виграє інформаційну війну" у більшості країн світу (Росія та Китай можуть бути помітними винятками). Основною причиною успіху України, на їхню думку, є Президент України Володимир Зеленський, колишній актор, чий стиль керівництва, медіа-підкованість та щирі, емоційні заклики допомогли спрямувати симпатію та допомогу до його країни. Він, як сказано в одному із заголовків, є *"шанованим героєм війни та культурною іконою"*. [39]

Діяльність Зеленського, як лідера у воєнний час була визначною з огляду на те, як він використовував нове медіа-середовище та формував громадську думку. Тим не менш, ми повинні бути обережними, оголошуючи переможців і переможених в інформаційній війні передчасно. Як і війна на землі, її масштаби запаморочливі та динамічні: миттєвий успіх в онлайн-конфлікті не обов'язково свідчить про майбутній успіх. Цифровий слід конфлікту одночасно підтвердив і перевернув деякі давні уявлення і очікування щодо інформаційної війни. За останні півтора десятиліття активісти, журналісти і науковці по всьому світу вивчали і документували, як інформація проходить через Інтернет і як нею маніпулюють. За останні дев'ять місяців дехто з них дізнався, що їхні висновки мають менше користі у воєнний час.

Перша несподіванка полягає в тому, що незважаючи на велику кількість медійного шуму, з лінії фронту надходить потужний сигнал. В інтернеті, де процвітає пропаганда і теорія змови, можна було б очікувати, що наземна

війна за участю Росії призведе до спантеливаючого шквалу онлайн-сміття і брехні, які роблять поточний стан конфлікту справді незрозумілим. Але документація про фактичні військові дії з'явилась на Заході з усією очевидністю. Ми бачили багато прикладів дезінформації та маніпуляцій у ЗМІ: прихильники опортунізму (люди, які використовують обставини для отримання негайної вигоди, а не керуються послідовними принципами чи планами) намагаються видати давні відеоматеріали або навіть відеоігри за свіжі військові кадри [56]. Проте цифрові фейки також розвінчуються в режимі реального часу, тоді як реальні кадри перевіряються когортою підготовлених розслідувачів з редакцій новин та волонтерських організацій. У таких додатках, як Telegram, існують канали з тисячами людей - "армією хакерів", які намагаються повідомляти і видаляти інформацію з російських державних ЗМІ і координувати кібератаки проти Росії [45].

"На цьому ранньому етапі були моменти, коли здавалося, що вперше інформаційну війну виграли борці з дезінформацією", - сказав Еліот Хіггінс, один із засновників проекту Bellingcat [125]. Хіггінс, який почав висвітлювати глобальні конфлікти в Інтернеті в 2012 році під час сирійської війни, допоміг започаткувати сферу розслідувань на основі відкритих джерел, які використовують публічні кадри та зображення, розміщені в соціальних мережах, для пошуку та впорядкування доказів бойових дій та звірств. Хіггінс та Bellingcat зосередили значну частину своєї уваги на Росії та Україні з 2014 року, коли вони почали розслідувати збиття літака рейсу МН 17 Малайзійських авіаліній в Донецькій області [126]. "У цьому регіоні вже існує мережа, яка тягнеться з 2014 року і яка нікуди не поділася", - сказав він. "Журналісти слідкують за цією мережею, політики слідкують за нею. Таким чином, у вас є відеоматеріали, які швидко геолокалізуються і зберігаються як докази воєнних злочинів, і це надзвичайно ускладнює поширення неправдивих російських наративів", - сказав він. Хіггінс вважає, що робота Bellingcat вплинула і на інших. Багато редакцій тепер включають розслідування з відкритих джерел у свої військові репортажі. (Команда

візуальних розслідувань The New York Times є одним з яскравих прикладів) [117].

Джейн Литвиненко, старший науковий співробітник Центру Шоренштейна з питань медіа, політики та публічної політики Гарвардської школи Кеннеді, стверджує, що інтернет-аудиторія, особливо та, що стежить за останніми новинами, дещо скептичніша, ніж раніше і краще розпізнає спроби впливу. Вона каже, що розслідувачі з відкритих джерел, такі як Bellingcat, *"зробили мотивацію Росії набагато зрозумілішою"*, ніж хотілося б Володимиру Путіну. *"Ми не тільки можемо розплутати їхні операції під чужими прапорами і дезінформацію, але ми можемо показати, наскільки погано виконані ці пропагандистські спроби"*, - сказала вона [84].

Це другий сюрприз: російський апарат пропаганди і впливу в Інтернеті не є настільки витонченим і ефективним для неросійської аудиторії, як багато хто вважав (принаймні до цього моменту). Перші спроби Росії неправдиво зобразити Україну, як країну неонацистів були легковажними, переробленими старими матеріалами, сказав Хіггінс. *"Було так багато розмов про те, наскільки дивовижною є Росія в дезінформації. Але ми бачимо, що справа не в тому, що вони були хороші, а в тому, що решта з нас не були до цього готові. Ми не були хороші у перевірці або розвінчуванні, і ми переплутали власну некомпетентність з російським генієм"*. Тим не менш, деякі кремлівські кампанії з поширення фейкових новин були успішними, і безумовно, можливо, що російський пропагандистський апарат був просто приголомшений вторгненням і ще не встиг запрацювати на повну [65].

Існує також протилежна сторона всього цього: інформаційна війна, яку Росія веде проти власних громадян - як інформація, яку вона транслює, так і зовнішня інформація, яку вона блокує для своєї громадськості. З усіх елементів цієї кризи це, можливо, найскладніший для ефективно оцінки ззовні. Це також нагадування про необхідність бути скромними у своїх прогнозах – те, що може здаватися нам неефективною пропагандою, може

по-іншому сприйматися аудиторією вдома. Незважаючи на чудові кадри росіян, які протестують проти війни, звіти також свідчать про те, що кремлівські меседжі обманом змусили деяких росіян заперечувати саме існування конфлікту [69].

Можливо, ми бачимо, наскільки важко вести успішну інформаційну війну, коли ви явно виступаєте в ролі лиходія. Вторгнення Росії та жахливі картини руйнування українських міст створили глобальну кризу та моральний консенсус, що є незвичним в епоху Інтернету. Литвиненко зазначила, що українці також досягли успіху в тому, щоб розповісти світу про те, що з ними відбувається. За її словами, їх послання про стійкість було посилено великою українською діаспорою в Інтернеті.

"Зараз, під час кровопролитної війни, можна було б очікувати, що Росія намагається створити хаос і плутанину і деморалізувати людей в зоні бойових дій", - сказала Рене Ді Реста, експерт з комп'ютерної пропаганди, - «І є лідер, який дуже вміло підтримує моральний дух і підтримує довіру, так і кадри волонтерів, які працюють проти цього» [54].

Однак загальновизнані наративи можуть бути швидкоплинними, особливо коли увага ЗМІ зникає. За словами Майка Колфілда, дослідника Центру поінформованої громадськості при Вашингтонському університеті, світ зараз налаштовується на щогодинні новини з України, але увага завжди мінлива. *"Я хвилююся, що коли увага не буде такою інтенсивною, може бути більше спроб заплутати наратив", - сказав він.*

Україна, звичайно, має свої власні пропагандистські цілі. Офіційні урядові повідомлення допомогли посилити історії сумнівної правдивості, такі як розвінчаний анекдот про нібито загибель солдатів, дислокованих на острові Зміїний. Деякі з цих історій були некритично посилені тими, хто постраждав від сюжетів, що надходили з України, що призвело до того, що The New York Times назвала "сумішшю" фактів і міфотворчості. Один з експертів з питань Росії та України припустив, що значна частина інформації,

яку ми бачимо на наших каналах в будь-який момент часу, є *"неперевіреною або просто відверто неправдивою"*. Помилки в нашому розумінні того, що відбувається на місцях, іноді можуть бути не стільки результатом злого умислу або некомпетентності, скільки масштабом конфлікту і величиною наших упереджень. Наприклад, відео, на якому нібито показано, як українець курить сигарету і спокійно несе в безпечне місце наземну міну, що не розірвалася, швидко облетіло Твіттер. У той час як деякі спостерігачі захоплювалися хоробрістю і незворушністю чоловіка, інші побачили докази неминучої загибелі [73] [78] [122].

Зацикленість на переможцях в інформаційній війні може бути шкідливою і навіть небезпечною. Пітер Померанцев, старший науковий співробітник Інституту "Агора" Університету Джона Гопкінса і дослідник російської пропаганди, стверджував у 2019 році, що об'єктив інформаційної війни ризикує *"зміцнити потрібний Кремлю світогляд - що вся інформація є лише маніпуляцією"*. У Твіттері Померанцев припустив, що надмірна увага до інформаційної війни може нівелювати те, що він вважає вирішальною відмінністю між російським та українським підходами до інформації. *"Спільна комунікація - це коли ви залучаєте людей, ставитесь до них як до рівних"*, - написав він. *"Звичайно, українська армія робить всілякі психологічні операції, щоб вижити. Але Зеленський ставиться до людей як до рівних, намагається залучити і надихнути їх - це не "інформаційна війна". Якраз навпаки"*. [99]

Брендон Сільверман, творець інструменту цифрової прозорості CrowdTangle, вивчає і відстежує, як інформація рухається найбільшими інтернет-платформами. За його словами, він навчився бути надзвичайно обережним, роблячи будь-які широкі висновки про те, що він бачить в Інтернеті. Коли його попросили поділитися своїми першими спостереженнями щодо цифрового аспекту конфлікту, він відповів відмовою, не маючи ретроспективного бачення більш суворої експертизи. *"Я не буду*

відчувати, що маю епістемічно впевнене розуміння того, що сталося, ще, мабуть, близько шести-дев'яти місяців", - сказав він.

Сільверман зосереджений на нюансах інформаційної війни з боку платформи, де соціальні мережі почали закривати російські державні канали, такі як RT. Він менше стурбований змістом і набагато більше стурбований процесом і прозорістю. Він попередив, що соціальні медіа-платформи закривають і повністю видаляють російські державні медіа-канали, замість того, щоб архівувати їх для подальшого вивчення. *"Якщо ви озирнетесь назад через рік, дослідники, історики та ті, хто розслідує військові злочини, захочуть знати, що робили ці канали напередодні цього вторгнення?", - сказав він. "Як ми можемо дізнатися, наскільки ефективною була пропаганда, якщо ми не можемо повернутися назад і вивчити її?"*

Роздуми цих експертів переконали в тому, що ми можемо мати більше доступу в режимі реального часу до точної інформації про умови на місцях, ніж ми мали для будь-якого іншого конфлікту, але що статус інформаційної війни набагато ширший, ніж визначення агресорів і жертв. Ми не повинні приймати небезпечне мислення пост-правди, але ми повинні пам'ятати, що те, що піддається перевірці, ймовірно, все ще випереджає те, чого ми ще не знаємо або не можемо бачити. У розпал так званої інформаційної війни, як і в розпал сухопутної війни, легко робити передчасні висновки і спокушатися простими наративами. Те, що здається розумним сьогодні, може не мати сенсу завтра. І кадри, які ми бачимо, якими б беззаперечними вони не були, можуть зовсім по-іншому інтерпретуватися чужими очима.

2.2. Підвищення значимості соціальних мереж під час інформаційного протистояння рф та України

Соціальні мережі стали популярним інструментом для проведення інформаційних кампаній та інших видів діяльності в Інтернеті, таких як збір

інформації в розвідувальних цілях, пропаганда, дезінформація, обман, а також вербування та збір коштів для певної діяльності. Соціальні мережі також є зручним інструментом для швидкого розповсюдження взаємопов'язаних текстів та зображень, що підтримують певний наратив, та їх легкого, безкоштовного розмноження.

Існує кілька прикладів³⁰ спроб російської держави контролювати соціальні медіа у зв'язку з кризою в Україні. Наприклад, були спроби заблокувати доступ до проукраїнських джерел та вимагати від соціальної мережі "ВКонтакте" інформацію про прихильників Євромайдану. Мали місце випадки звільнення редактора популярного російського новинного сайту "Лента.ру" та директора соціальної мережі "ВКонтакте" і заміни їх на осіб, пов'язаних з Кремлем. Хоча російська держава продовжує робити кроки, спрямовані на обмеження свободи ЗМІ та свободи слова в Інтернеті, вони не є повністю успішними у боротьбі з окремими особами, незалежними організаціями або ЗМІ в Росії, які продовжують надавати альтернативну думку. Так само, посилення контролю не врятувало Росію від помилок окремих осіб, які (швидше за все, ненавмисно) опублікували інформацію, що викриває пряму причетність Росії до кризи в Україні. І останнє, але не менш важливе: соціальні мережі є особливим феноменом 21-го століття, де один допис приватної особи може стати настільки ж потужним і навіть більш поширеним, ніж інформація, оприлюднена державним каналом [103].

Контрольований Росією інтернет-тролінг

Російська правляча еліта культивує велику кількість блогерів і тролів у соціальних мережах через Адміністрацію Президента з метою поширення інформації, що підтримує російський наратив, і змушує замовкнути опонентів. Наприклад, у 2012 році газета The Guardian повідомила, що "прокремлівська група керує мережею інтернет-тролів, прагне купити вигідне висвітлення президента Володимира Путіна і виношує плани дискредитації опозиційних активістів та ЗМІ". Під час кризи в Україні The

Guardian повідомляє про зростання активності прокремлівських тролів, більшість з яких були зареєстровані в лютому 2014 року. Незалежне російське видання "Новая газета" повідомило про роботу так званої "ферми тролів" у вересні 2013 року. За їхніми даними, масовий набір тролів розпочався у серпні того ж року. Кореспонденту, який зробив вигляд, що влаштовується на роботу тролем, пояснили, що від нього очікується розміщення 100 інтернет-коментарів на день. Тролінг також передбачає ведення кількох аккаунтів у Facebook та Twitter, залучення нових підписників, участь у дискусіях.

Проросійські аккаунти стали все більш помітними в соціальних мережах з кінця лютого 2014 року, коли криза в Україні загострилася з окупацією Криму. Одна конкретна кампанія - "Ввічливі люди" - пропагувала вторгнення за допомогою фотографій російських військ, які позували разом з молодими дівчатами, матерями з дітьми, літніми людьми та домашніми тваринами. Тролі переважно займаються дезінформацією, поширюють чутки або сфальсифіковані факти (фото, історії), вступають у дискусії та наповнюють тематичні веб-простори (сторінки подій у Facebook, дискусійні форуми, хештеги) своїми власними повідомленнями або просто знуцаннями. Соціальні мережі також використовуються для вербування проросійських бойовиків для відправки на Схід України (наприклад, 13 липня 2014 року радіостанція RFE/RL опублікувала інтерв'ю з 24-річним Артуром Гаспаряном з Вірменії, який був завербований через російськомовну соціальну мережу "ВКонтакте").

Інтернет-троль - це особа, яка розпалює розбрат в Інтернеті, розпочинаючи суперечки або засмучуючи людей, розміщуючи в інтернет-спільноті провокаційні, сторонні або такі, що не стосуються теми, повідомлення з навмисним наміром спровокувати читачів на емоційну реакцію або іншим чином порушити нормальну тематичну дискусію. Тролі часто використовують фейкові або анонімні профілі. Спонсоровані тролі, які

діють від імені угруповання, організації або держави, зазвичай ведуть кілька фейкових профілів і дотримуються конкретних інструкцій щодо тролінгу.

Соціальні мережі, що використовуються для обману

Існує кілька відомих випадків, які є прикладами навмисної фальсифікації інформації, використання фальшивих ідентифікаційних даних та поширення чуток з метою створення страху або ненависті.

Вигадка про "лікаря з Одеси". RFE/RL повідомила про цей випадок використання тролем фальшивого облікового запису у Facebook після трагічної пожежі в Будинку профспілок в Одесі. Пост у Facebook нібито був створений лікарем Ігорем Розовським, який намагався увійти в палаючу будівлю, щоб надати допомогу, але проукраїнські екстремісти нібито не пустили його туди і жорстоко поводитися з ним [114].

У російськомовній соціальній мережі "Вконтакте" цей пост зібрав понад 5000 поширень за першу добу після його появи. Пост Росовського був оперативно перекладений англійською, німецькою та болгарською мовами. Блогери, які досліджували історію лікаря у Facebook, виявили, що фотографія профілю доктора Розовського - це фотографія північнокавказького стоматолога, яка використовується в рекламній брошурі стоматологічної клініки "Усть-Джегміска". Незабаром після того, як RFE/RL зробила це відкриття, на сторінці Розовського у Facebook раптово з'явилося повідомлення про те, що "цей контент більше не доступний".

В українському перекладі повідомлення звучить так: *"Привіт. Мене звуть Ігор Розовський. Мені 39 років. Проживаю в місті Одеса. Працюю лікарем швидкої допомоги вже 15 років. Вчора, як ви знаєте, в нашому місті сталася страшна трагедія, одні люди вбили інших людей. Вбили у звірячий спосіб, спаливши живцем, не в н'яному угарі, не за бабусину спадщину, а за те, що вони поділяють політичні погляди націоналістів. Спочатку вони жорстоко побили своїх жертв, а потім спалили живцем. Я, як лікар, кинувся*

на допомогу тим, кого міг врятувати, але бойовики зупинили мене. Вони не пускали мене до поранених. Один з них грубо штовхнув мене, пообіцявши, що мене та інших євреїв спіткає така ж доля. Я побачив молодого хлопця, якого міг би врятувати, якби зміг відвезти його в лікарню, але на мої спроби вмовити отримав удар по обличчю і втратив окуляри. За п'ятнадцять років я багато чого бачив, але вчора мені хотілося плакати, але не від ударів і принижень, а від своєї безпорадності, від того, що я нічого не можу зробити. У моєму місті такого не було навіть у найстрашніші часи нацистської окупації. Я дивуюся, чому світ мовчить?".

Задушена вагітна жінка в одеському Будинку профспілок. Фотографія вагітної жінки, яку нібито задушили проукраїнські екстремісти на місці трагедії в Одесі, широко поширювалася в соціальних мережах, поки Kuiv Post не опублікував розслідування з цього приводу, яке довело її фальсифікацію. Московський медіа-оглядач Олена Рибковцева у своєму розслідуванні поставила під сумнів, чому не було офіційного запису про загиблу вагітну жінку або обурення з боку її родичів. Лікар з місцевої лікарні прокоментував фотографію, сказавши, що це була явно літня жінка, яку чомусь сфотографували в такій позі, ймовірно, для того, щоб створити потрібного ефекту. Лікар зателефонував до вищих медичних інстанцій, які підтвердили, що вагітної жінки серед загиблих не було [59].

Звірства українських екстремістів на сході України

Соціальні мережі заповнили чутки про звірства, які готують проукраїнські екстремісти: історії про отруєну воду, концтабори, що будуються під Донецьком, фашистських бойовиків, які переховуються в лісах, проукраїнські циркуляри з отрутою, що всмоктується на дотик. В останньому сюжеті, який спочатку був підготовлений російським державним телеканалом "Первый канал", було показано нібито свідчення очевидця того, як українські військові катували та розіп'яли 3-річного хлопчика на площі у Слов'янську. У репортажі жінка на ім'я Галина Пишняк стверджувала, що

була свідком цього звірства разом з іншими мешканцями Слов'янська, яких українські військові силоміць привели на центральну площу міста, щоб вони стали свідками цієї публічної страти. У той час вона розмовляла з Першим каналом з табору біженців у Ростовській області Росії. Відео було широко розповсюджене в соціальних мережах і швидко супроводжувалося контрінформацією від журналістів-розслідувачів (у тому числі незалежного російського телеканалу "Дождь"), які оскаржували репортаж або доводили, що він є неправдивим. Російський журналіст Євген Фельдман з "Нової газети" вирушив на місце ймовірного інциденту, щоб розпитати місцевих жителів, чи були вони свідками або чули про таке звірство. У дев'ятихвилинному відео, розміщеному на YouTube, місцеві жителі Слов'янська послідовно заперечували, що знають про будь-який подібний інцидент [12].

Аналіз настроїв у Twitter щодо російсько-українського конфлікту

Беручи до уваги глобальне охоплення та популярність мережі Twitter у Східній Європі, Стратком НАТО проаналізував настрої, що переважали на цій платформі щодо ситуації в Україні за період з 15 квітня по 15 липня 2014 року. Було проаналізовано понад 26 254 твіти російською мовою, які стосувалися України (зокрема, Криму) та Росії.

Методологія: твіти були відібрані на основі певних ключових слів, пов'язаних з кризою в Україні, за допомогою інструменту автоматичного моніторингу соціальних мереж WebRadar. Аналізу підлягали твіти російською мовою з України та Росії, а також з будь-якої іншої країни, якщо твіт був російськомовним (наприклад, Білорусь, Молдова, Казахстан, Латвія тощо). Слід визнати, що статистика щодо країни походження базувалася на інформації, наданій користувачами Twitter у своїх аккаунтах, що не обов'язково відображає реальну ситуацію. Крім того, значна частина користувачів Твіттера не вказує країну свого походження, а отже, твіти могли бути розміщені будь-ким, хто може спілкуватися російською мовою.

Пілотне дослідження продемонструвало, що, незважаючи на те, що кількість твітів з нейтральними настроями є досить високою, твіти демонструють зростаючу поляризацію між проукраїнськими та проросійськими користувачами Твіттера. Емоційна напруженість у Твіттер-середовищі зростає, особливо після трагічних подій в Одесі та ескалації військових дій [129].

З усіх проаналізованих твітів 12,2% були визначені як агресивні. Крім того, агресивні та провокаційні коментарі мали тенденцію до збільшення протягом періоду аналізу, в яких здебільшого домінували проросійські позиції. Найбільш агресивну реакцію викликали повідомлення про людські жертви, використання стигматизуючих назв на кшталт "фашист - русофоб", конкретні військові дії та ескалації конфлікту. Не виключено, що деякі з агресивних твітів були оприлюднені навмисно, щоб спровокувати ненависть.

Проросійські користувачі Твіттера мають домінуючий вплив у Твіттер-середовищі з наступних причин:

1) Росія активно залучає аккаунти ЗМІ у Твіттері для поширення інформації про кризу в Україні. Підписники цих аккаунтів використовують цю інформацію у подальших посиланнях, що дозволяє вибірково поширювати антиукраїнську інформацію. Важливо зазначити, що Twitter-аккаунти публічних осіб - телеведучих, акторів, журналістів, лідерів опозиції - також можуть бути дуже впливовими, мати велику кількість підписників і використовуватися для поширення інформації та думок.

2) Російське інформаційне середовище Twitter демонструє більш однорідні думки та домінування прихильників політики Президента Путіна, що частково можна пояснити здатністю російської держави обмежувати діяльність опозиції та незалежних ЗМІ. Думки, що походять з України, демонструють більший поділ на прихильників територіальної цілісності України та прихильників сепаратистів;

3) Вплив проросійських державних установ, неурядових організацій та окремих громадських діячів є набагато сильнішим, ніж вплив еквівалентних проукраїнських партій.

4) Виняток становлять представники руху Євромайдану, чиї твіти мають помітний вплив з точки зору ретвітів та підписників;

5) Проросійські користувачі Твіттера частіше використовують активні форми твітування - діляться думками, коментують, закликають до дій, використовують пропаганду, долучаються до дискусій.

За ними частіше залишається останнє слово в дискусіях. Однак останній місяць аналізу показує, що проукраїнські користувачі стали сильнішими у протидії проросійським меседжам, створюючи нові інформаційні канали зі значним впливом у Твіттері (наприклад Stop Fake) та висловлюючи думки більш активно і переконливо.

Російські публічні особи отримують більшу медійну підтримку, а отже, мають більший вплив у Твіттері. З українських публічних діячів помітно позитивно оцінюються лише А. Яценюк та А. Аваков. З іноземних політичних діячів помітними є лише Б. Обама та Дж. Керрі, а присутність європейських політиків ледь помітна.

Аналіз дозволив зробити висновок, що низка фейкових аккаунтів була створена групою користувачів, кожен з яких має незначну кількість підписників, але всі вони поширюють однакові меседжі. Також було виявлено мережі користувачів Твіттера з досить високим впливом у Твіттері, які репостять та коментують твіти один одного з метою підвищення видимості. Однією з таких груп є антиукраїнські користувачі, які, можливо, створюють вигадані дискусії для того, щоб продукувати більше твітів.

Пілотне дослідження виявило взаємозв'язок між ідеологічною базою, використанням традиційних ЗМІ та розвиненою мережею користувачів Твіттера. Успішна координація між цими трьома елементами є ключовим

фактором для отримання впливу в середовищі Твіттера. Більш глибокий аналіз необхідний для визначення та аналізу того, як створюються ці координаційні механізми та як вони працюють у соціальних медіа.

2.3. Гібридна асиметрична війна, як форма нового виду протистояння

Під час кризи в Україні ми стали свідками застосування нового типу війни, ключовими елементами якої є домінування в інформаційному полі та гібридна, асиметрична війна.

Крим як тестовий кейс. Стратегія і тактика, які були застосовані в Україні, є втіленням ідей, розроблених російськими військовими аналітиками і викладених генералом Валерієм Герасимовим, начальником Генерального штабу Росії, майже за рік до кризи в Україні. Генерал Герасимов визначив елементи нового типу війни 21-го століття, де межі між війною і миром, військовослужбовцями і таємними агентами розмиті, а основний бойовий простір перемістився з фізичної землі до сердець і умів відповідного населення. Аналізуючи проведення Кримської операції, можна зробити висновок, що Росія готувалася до ведення сучасного типу війни, де ЗМІ та інші інформаційні канали є важливою складовою театру воєнних дій, а Крим (а за ним і Схід України) - важливим тестовим кейсом. Доведено, що, застосовуючи елементи нового типу війни, можна забезпечити перемогу без відкритого військового конфлікту та розгортання в зоні конфлікту великої кількості важкої військової сили.

Характеристики нової форми війни. Нова форма війни в Україні була реалізована з такими ключовими характеристиками: ескалація, домінування, швидкість, імпульсивність та обман. Страх перед потенційною загрозою призвів до ескалації військових дій шляхом збільшення кількості російських військ у Криму. Російські війська домінували в інформаційному полі, а також на місцях, повсюдно встановлюючи блокпости, демонструючи нову техніку

та чисельну перевагу. Вся операція була проведена з великою швидкістю, використовуючи імпульс місцевої підтримки, підсилений інтенсивною інформаційною кампанією, а також зміною влади в Києві у поєднанні з відсутністю готовності відповідати на провокації Росії військовими діями.

Інформаційна кампанія – центральне місце у новій формі ведення війни. Інформаційна кампанія Росії відіграла дуже важливу роль у підготовці підґрунтя для операції в Криму та подальших дій на Сході України. Вона характеризується кількома особливостями: ретельний аналіз цільової аудиторії; домінування в інформаційному полі шляхом швидкого продукування великих обсягів інформації та її ефективного поширення; блокування або порушення роботи ворожих інформаційних каналів; використання асиметричного підходу для відбиття впливу сильнішого інформаційного суб'єкта; ефективне багатоканальне поширення повідомлень; застосування прихованих процесів управління країною-об'єктом впливу, коли соціальні, політичні, економічні та ментальні зміни досягаються шляхом маніпулювання; завоювання прерогативи шляхом раптових нападів; розвиток власних інформаційних ресурсів до необхідного рівня, щоб мати можливість конкурувати з іншими країнами в інформаційному полі (приклад - телеканал RT, раніше відомий як Russia Today); зловживання відсутністю чітких визначень та обмежень щодо міжнародної діяльності з інформаційного впливу в мирний час. Однак, інформаційна кампанія не була б настільки успішною і не принесла б такі швидкі результати без добре підготовлених російських сил спеціальних операцій (так званих "ввічливих людей") на місцях, які діяли відповідно до стратегії мінімізації кровопролиття та застосування стратегічних комунікаційних намірів.

Обман, як тактика затягування та відволікання уваги. Обман і "димові завіси" були важливими інструментами в російській кампанії, спрямованій на те, щоб заплутати центральну владу в Києві, затримати дії у відповідь і поширюючи велику кількість сфальсифікованих фактів і різних

теорій, спровокувати український уряд, його союзників і незалежні ЗМІ витратити велику кількість часу і зусиль на спростування кремлівської пропаганди. Цікавим прикладом, що ілюструє цю тактику обману, є трагедія з літаком Малайзійських авіаліній рейсу MH17. 17 липня 2014 року пасажирський літак був збитий у небі над контрольованою проросійськими сепаратистами Донецькою областю, в результаті чого загинули всі 283 пасажери та 15 членів екіпажу. Підозри щодо того, хто збив літак, впали на проросійських сепаратистів, оскільки деякі докази з'явилися одразу після інциденту. Українська розвідка оприлюднила перехоплені телефонні розмови між сепаратистами, які підтвердили, що літак був збитий через те, що його переплутали з українським військовим авіаперевізником. Крім того, менш ніж через 20 хвилин після катастрофи повідомлялося, що Ігор Гірін (відомий як Стрелков), лідер донбаських сепаратистів, опублікував у соціальній мережі "ВКонтакте" пост, в якому взяв на себе відповідальність за збиття українського військового літака. Пост був швидко видалений, коли події розгорнулися і стало очевидно, що сепаратисти припустилися серйозної помилки. Російські ЗМІ швидко відреагували, висунувши кілька версій того, що сталося, звинувативши українську сторону, а також спекулюючи на змові США проти Росії. Газета The Moscow Times опублікувала статтю на цю тему під назвою *"Путінські ЗМІ живуть в альтернативній реальності"*, в якій дається вичерпний огляд найбільш популярних версій, що просуваються російськими ЗМІ: літак не був збитий, а розбився сам; на борту літака вибухнула бомба; літак був збитий українською ракетою, випущеною з землі; винищувач українських ВПС переслідував, а потім атакував літак; США збили літак, щоб зашкодити репутації Росії; українські сили збили літак у результаті замаху на вбивство, сплутавши його з літаком, яким користувався президент Путін; на борту літака не було живих людей, оскільки він летів на автопілоті з Амстердама, де був попередньо завантажений трупами, що гниють. Ці версії подій заповнили інформаційний простір, у т.ч. англomовний телеканал RT та соціальні мережі і створили додаткову роботу

для незалежних ЗМІ, експертів, української влади та її союзників з доведення фейковості або абсурдності цих версій. Однак, як показує опитування "Левада-центру", 82% росіян покладають відповідальність за збиття літака на українські сили, що свідчить про те, що медіа-пропаганда в Росії є дуже успішною [66].

Через кілька годин після катастрофи друге за величиною російське інформаційне агентство "РИА Новости" оголосило, що "Боїнг-777" був збитий українськими військовими. Посилаючись на прес-службу самопроголошеної Луганської Народної Республіки як на своє джерело, "РИА Новости" оприлюднило, що *"очевидці повідомили, що малайзійський літак був атакований українським винищувачем, після чого літак розпався на дві частини в повітрі і впав на територію Донецької Народної Республіки. Після атаки український винищувач був збитий і розбився"*.

Психологічний тиск. Війна в Криму так і не була оголошена. Військові дії, розпочаті угрупованнями російських військ, які стрімко окупували Крим в офіційно мирний час, врешті-решт змусили українську армію або перейти на бік окупантів, або залишити свої позиції.

Мовчазні, ввічливі, невідомі чоловіки у зеленій формі без розпізнавальних знаків та озброєні сучасною зброєю вперше з'явилися в аеропорту Сімферополя рано вранці 28 лютого. До кінця наступного дня вони вже оточили ключові урядові будівлі в центрі міста, заблокували українські прикордонні війська в Балаклавській бухті та аеропорту Бельбек під Севастополем, а також встановили блокпости на дорогах по всьому Криму. Журналісти дуже цікавилися походженням озброєних людей і деякі з них навіть розмовляли на камеру. Меседж усіх цих людей був напрочуд узгодженим: ми тут, щоб захистити, допомогти, охороняти, не допустити насильства. Їх зброя була такою ж, як у російської армії, їхні вантажівки мали російські номери і вони розмовляли російською мовою без акценту, визнаючи, що прибули з Росії і мають російське громадянство. До середини

березня більшість українських урядових і військових об'єктів були або захоплені, або заблоковані з незначним опором з українського боку. Під час операції Президент Путін і міністр закордонних справ Лавров заперечували будь-який зв'язок між цими озброєними людьми без форми і російською армією. Хоча через місяць після анексії Криму Президент Путін визнав, що російські війська дійсно були розгорнуті в Криму для підтримки місцевих груп самооборони, насправді це вже не мало значення. Термін "ввічливі чоловічки", вигаданий кремлівськими піарниками, залишається способом позначення інтервенції російської армії в Криму.

Важливо зазначити, що зіткнень між російськими та українськими військовими силами не було. Російські війська (точніше - спецназ) чинили психологічний тиск на українську армію, беручи в облогу військові пости, утримуючи українських солдатів у заручниках без належного доступу до інформації та покладаючись на вказівки крихкого тимчасового уряду в Києві. Додатковий тиск на Україну спричинили раптові військові навчання російських збройних сил поблизу українського кордону та перевірка їх боєготовності.

Використання озброєного цивільного населення в конфлікті відбувалося шляхом формування загонів самооборони в Криму для підтримки російських військ у бойових діях. Міністр закордонних справ Росії Лавров оприлюднив неправдиву інформацію про те, що російські військовослужбовці Чорноморського флоту перебувають у місцях своєї дислокації, маючи на увазі, що озброєні люди у формі без розпізнавальних знаків були членами загонів самооборони Криму, тобто місцевими цивільними особами. Здатність мобілізувати та ефективно використовувати цивільне населення мала вирішальне значення для досягнення цілей Росії в Криму, а згодом і на сході України. Хоча найманці широко використовувалися для формування загонів самооборони (особливо на сході України), активна інформаційна кампанія Росії також дозволила заручитися

підтримкою та активним залученням певних груп суспільства, сприйнятливих до російської пропаганди, включаючи колишніх співробітників правоохоронних або військових органів (як місцевих жителів України, так і вихідців з Росії та колишнього СРСР, де широко використовуються російськомовні інформаційні канали) [127].

Роль Сил спеціальних операцій. Кримська операція показала, що характер російських Сил спеціальних операцій (СПЕЦНАЗ; російською мовою: спецназ - скорочення від "Войска специального назначения") за останні роки суттєво змінився. У порівнянні з війнами в Чечні та Грузії, відбулося помітне покращення їх боєздатності, а також оснащення. У Криму вони проводили диверсійні акції тихо і швидко, підтримуючи пропагандистський розкол суспільства і дезорганізацію роботи центральних органів влади у добре скоординований спосіб. Спецназ також відзначився у співпраці з місцевим проросійським населенням для контрабанди зброї, створення сепаратистських формувань та проведення ретельно продуманої кампанії інформаційних операцій. Вони брали участь у веденні міських бойових дій, які визначалися партизанськими і таємними операціями на території противника. Операції проводилися із застосуванням нерегулярних сил на підтримку сепаратистського руху, повстанців, а також звичайних збройних сил.

Кібернетична сфера, як складова нової форми війни. Окремо варто зупинитися на тому, що відбувалося в кіберпросторі в рамках застосування асиметричних або непрямих методів, які доповнюють дії на полі інформаційного протиборства або військові дії на суші. Експерти та кореспонденти ЗМІ констатували, що криза в Україні стала найбільшим полем битви кібервійни з часів кібератак Росії на Естонію у 2007 р. та Грузію у 2008 р. [40] Такі дії, як витік записів телефонних розмов представника Державного департаменту США Вікторії Нуланд з послом США в Україні та главою зовнішньополітичного відомства ЄС Кетрін Ештон і міністром

закордонних справ Естонії Урмасом Паетом, були спробою не лише довести слабку захищеність західних урядових ліній зв'язку, але й дискредитувати західних лідерів та внести в їхнє середовище розкол. Крім того, надання недостовірної інформації є прикладом рефлексивного контролю [121].

Готуючись до захоплення Криму, Росія встигла атакувати майже всі українські урядові веб-сайти і вивести з ладу важливі системи зв'язку українських сил, що базуються в Криму. Окремі атаки також завдали шкоди новинним сайтам та сайтам соціальних мереж. Служба безпеки України повідомила про атаку на системи мобільного зв'язку членів українського уряду з метою порушення комунікації між урядовими установами. Також повідомлялося про численні кібератаки на українські військові угруповання з метою дискредитації їх дій та створення напруженості між партнерами по співробітництву. Українська компанія "Укртелеком" повідомила, що озброєні люди без розпізнавальних знаків проникли на її інфраструктурні об'єкти, що призвело до колапсу всього зв'язку. У поєднанні з порушенням мовлення українських засобів масової інформації в Криму, це створило комфортні умови для захоплення території.

Так званий "Кібер Беркут" був важливим гравцем у кібервійні під час кризи в Україні.

Ця добровільна анонімна група з'явилася після розпуску сумнозвісного спецпідрозділу "Беркут" в Україні наприкінці лютого 2014 року. Цілями групи є не лише український уряд, але й іноземні уряди, які його підтримують. Так, саме "Кібер Беркут" опублікував телефонну розмову між пані Ештон та паном Паетом, а також атакував веб-сайти Центру передового досвіду НАТО з питань кіберзахисту (NATO CCDCOE) та самого НАТО. У "Кібер Беркуту" є опонент – проукраїнська група "Кіберсотня", основним завданням якої була інформаційна війна на захист інтересів Євромайдану. Найбільш відомими її діями були хакерські атаки на сайт телеканалу RT (раніше відомого як Russia Today) та урядової газети "Российская газета".

Група "Кібер Беркуту" заявила, що буде боротися проти нинішнього уряду України, який - як вони стверджували, відповідно до російського нарративу - прославляє неофашизм і націоналізм. Особливо цікавою є атака "Кібер Беркуту" на Центр передового досвіду НАТО з кіберзахисту. "Кібер Беркут" заявив, що Центр допомагає українському уряду *"здійснювати активну пропаганду серед населення через засоби масової інформації та соціальні мережі, блокувати об'єктивні джерела інформації та приховувати злочинні дії уряду"*. Це також підтримує більш широкий російський нарратив про те, що Захід і НАТО будують змови проти Росії і розвивають різні можливості, такі як Центри передового досвіду, для нападу на Росію і завдання їй шкоди.

На користь Росії грає той факт, що існує мало міжнародних правових обмежень, які регулюють інформаційні втручання, інформаційну або кібернетичну війну, що використовуються для проникнення і знищення інформаційних систем, фінансових і військових установ та активів громадянського суспільства.

РОЗДІЛ 3. ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА КРЕМЛЯ ПІД ЧАС ПОВНОМАШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

3.1. Роль державних російських ЗМІ в інформаційному супроводі агресивних дій РФ у війні проти України

Окрім відкритих спроб цензурування певного контенту, російське правове середовище є вкрай несприятливим для вільної преси. Приватні та державні медіа-організації або перебувають у власності, або управляються пов'язаними з урядом фізичними та юридичними особами. Спроби контролювати інформаційний простір під час нинішньої війни можна також побачити через збільшення бюджетних витрат на державні ЗМІ напередодні. Державні витрати на "засоби масової інформації" за перший квартал 2022 року були на 322% вищими, ніж за аналогічний період 2021 року, і досягли 17,4 млрд рублів (приблизно 215 млн євро). Майже 70% витрат Росії на ЗМІ в 1 кварталі 2022 року було витрачено в березні, одразу після вторгнення [79]. ЗМІ, які отримують ці кошти, в тому числі RT та "Россия сегодня", яка володіє та управляє "Спутником" та "РИА Новости", є пов'язаними з державою та державними ЗМІ, які *"служують насамперед каналами передачі тез Кремля"*, за словами Державного департаменту США [60], і їх точніше можна вважати інструментами державної пропаганди [47].

Якщо раніше аудиторія отримувала інформацію переважно через російське державне телебачення, то розвиток Інтернету та соціальних мереж дозволив російському уряду проводити інформаційні операції в набагато ширших масштабах за меншу ціну. Стабільне зростання використання Інтернету (85% росіян мали доступ до Інтернету станом на 2021 рік є одним із мотивуючих факторів[72]). Проте іншим є те, що присутність в Інтернеті дозволила їм легко і дешево охопити аудиторію за кордоном [97]. Дійсно, на деяких платформах російські державні ЗМІ, ймовірно, заробляють гроші на поширенні пропаганди. До війни, за оцінками, дохід від реклами на YouTube

від RT та інших державних каналів становив 27 мільйонів доларів США між 2017 та 2018 роками (і до 73 мільйонів доларів США між 2007 та 2019 роками) [120].

Як свідчать їхні бюджетні витрати, "Спутник", RT і TACC є одними з найвпливовіших засобів масової інформації, що фінансуються та управляються урядом/державою, для поширення дезінформації в країні та за кордоном [81]. Зокрема, RT швидко набув популярності. У 2013 році він став першою новинною мережею, яка перевищила 1 мільярд переглядів на YouTube. Станом на березень 2021 року RT DE (німецька філія) посіла шосте місце серед найбільш поширених ЗМІ в дослідженні груп і каналів Telegram, випередивши німецькі новинні видання, такі як Der Spiegel[57]. Sputnik (відомий у Німеччині як SNA) посів восьме місце, а російська газета "Правда" - 11-те [82].

Російська пропаганда потенційно посилює поляризацію навіть у найбільш зрілих демократіях. Дослідження, проведене IFOP, показує, що більше половини французів вважають, що принаймні одне пояснення причин війни, яке просуває російський уряд, є правдивим, причому ті, хто голосує за крайніх правих і крайніх лівих, значно більше схильні вірити російській пропаганді щодо витоків війни [93]. Потенційний вплив - або, принаймні, сприйняття - російської пропаганди можна побачити по всій Європі. Наприклад, у квітні 2022 року 78% європейських громадян погодилися з тим, що російська влада в першу чергу несе відповідальність за війну в Україні, тоді як 17% не вважали Росію однозначно відповідальною. Ця цифра також широко варіюється між країнами ЄС, з набагато вищими показниками на Кіпрі (51%), Болгарії (46%), Греції (45%), Словенії (39%), Словацькій Республіці (36%) та Угорщині (34%) [63].

Успіх російських ЗМІ, з точки зору інтересу та поглядів, також можна побачити за межами Європи. До вторгнення Росії в Україну RT en Español був другим за популярністю іспаномовним каналом YouTube (за кількістю

підписників) з 5,95 мільйонами підписників, що менше, ніж у Univision Noticias (з 6,92 мільйона підписників), але більше, ніж у Noticias Telemundo з 5,8 мільйона [124]. У Твіттері RT en Español був третім за популярністю сайтом іспаномовної інформації про війну станом на початок квітня, випередивши місцеві джерела новин, а також міжнародні ЗМІ, такі як BBC та CNN [105]. За останні два тижні січня 2022 року російські державні ЗМІ поширили 1 600 іспаномовних дописів у різних форматах (відео, статті тощо), в яких згадувалася Україна. Зібравши майже 173 200 взаємодій (вподобань, поширень та коментарів), ці дописи склали майже 40% взаємодій іспаномовних користувачів щодо вторгнення в Україну [53].

Підтримувані Росією ЗМІ також націлилися на Близький Схід та Африку. Незабаром після вторгнення Росії в Україну частота постів RT Arabic і Sputnik Arabic у Twitter зросла на 35% і 80% відповідно. Крім того, державне інформаційне агентство ТАСС висловило намір розширити свою присутність на континенті, відкривши офіси, зокрема, в Нігерії, Сенегалі та Ефіопії [108]. Загроза поширення дезінформації через ці канали очевидна: з шести найпопулярніших твітів RT Arabic на початку березня три посилювали неправдиві наративи російського МЗС про секретні лабораторії біологічної зброї в Україні, а третім за популярністю твітом наприкінці березня стало відео, в якому стверджувалося, що український військовий командир віддав наказ про масове вбивство цивільного населення в Бучі [76].

Російські дезінформаційні кампанії за кордоном є широкомасштабними і виходять за межі українського контексту. Наприклад, в Африці російські та пов'язані з Росією суб'єкти створюють меседжі, що принижують демократію та поширюють оманливу та неправдиву інформацію про політичних акторів, а також наративи, спрямовані на розпалювання соціальної напруженості. Наприклад, у 2021 році в Малі скоординована кампанія на платформах соціальних мереж поширювала антифранцузькі, антиоонівські та проросійські меседжі. Зовсім недавно в Нігерії акаунти журналістів були

зламани з метою поширення неправдивих наративів про війну в Україні, розмістивши 766 несанкціонованих повідомлень у Facebook, Twitter та LinkedIn. Ця здатність російської дезінформації привертати увагу міжнародної аудиторії свідчить про те, наскільки уряд прагне розширити свій глобальний вплив, посіяти плутанину та підірвати реакцію на свої дії [86].

Слід зазначити, що охоплення аудиторії може виявитись складно виміряти, особливо для RT та Sputnik, враховуючи, що вони працюють як частина складної мережі, що складається з численних брендів, веб-сайтів та акаунтів у соціальних мережах. Тим не менш, навіть якщо статистичні дані про аудиторію та залученість є невірними, це не завжди зменшує ризик, який вони становлять у поширенні російських дезінформаційних наративів. Контент RT може змінити думку глядачів, навіть якщо вони знають, що RT фінансується російським урядом. Примітно, що у 2017 році RT мав одинадцять мільйонів глядачів у Сполучених Штатах, і 60% усіх статей, поширених його акаунтом у Twitter, були зосереджені на критичних історіях за трьома темами: висвітлення союзників Америки; зовнішня політика США; і внутрішні умови США [48, 49-78]. Дослідження, проведене у 2021 році, показало, що вплив матеріалів RT збільшив схильність американських глядачів до того, щоб Сполучені Штати відійшли від своєї глобальної лідерської позиції; збільшив сприйняття того, що Сполучені Штати роблять занадто багато для вирішення глобальних проблем; і спонукав глядачів надавати більшу цінність національним інтересам, ніж інтересам союзників [61].

3.2. Медіа та інформаційний простір України у протистоянні з російською збройною навалою

Хоча онлайн-інструменти комунікації сприяють поширенню інформації, залученню та висвітленню подій, війна також збільшила небезпеку, з якою стикаються журналісти. Засоби фізичної безпеки, такі як бронезилети та

шоломи, є життєво важливими, оскільки Росія продемонструвала свою готовність нападати на ЗМІ. З початку вторгнення було вбито щонайменше 12 журналістів, які висвітлювали війну в Україні, а Спеціальний доповідач ООН з питань свободи вираження поглядів зазначив, що журналісти *"ставали мішенню, піддавалися тортурам, викрадалися, піддавалися нападам і вбивалися або їм відмовляли у безпечному виїзді з міст і регіонів, що перебувають в блокаді"* [128]. З початком війни Росії проти України журналісти зіткнулися з величезними викликами і були змушені швидко адаптуватися до нової реальності[49]. Необхідність боротися з новими витратами, такими як забезпечення захисним обладнанням та переїзд, також збільшила фінансовий тиск на інформаційні організації [50].

Тим не менш, медіа-організації швидко адаптувалися до ситуації. НСТУ переїхало з Києва до Львова і продовжує транслювати загальнонаціональні новини. Хоча це вимагало переїзду 120 працівників редакції разом із сім'ями, більшість із 23 регіональних представництв мовника продовжували вести репортажі з місця подій майже через місяць після початку війни. У перші ж дні після вторгнення на мовника підписалося понад 100 000 осіб, які на прохання уряду почали передавати новини та інформацію у вигляді сповіщень у Telegram та Viber, ще одній платформі соціальних повідомлень [95].

Уряд України також безпосередньо втрутився у приватний медіа-простір. Три найбільші приватні медіа-організації (StarLightMedia, 1+1 Media та Inter Media Group) приєдналися до суспільних мовників UA:Перший та Українського радіо для забезпечення єдиного цілодобового висвітлення в рамках проекту "Єдині новини". Після того, як керівники мовників зустрілися між собою на початку війни, 18 березня Президент Зеленський підписав указ, який зобов'язав усі загальнонаціональні телеканали мовити через одну платформу, фінансування якої буде надано урядом. Хоча цей підхід є ефективним для забезпечення доступу до інформації та важливим

для контролю наративів про війну перед обличчям російських дезінформаційних кампаній, він викликає питання щодо прямого втручання держави у медіа-середовище після завершення війни. Надалі буде надзвичайно важливо вивести ці організації з-під постійного нагляду та контролю з боку держави, щоб забезпечити їхню незалежність і не допустити відступу від досягнень у медіа-середовищі, які були зроблені з 2014 року.

Практично, кожен канал виробляє сегмент новин для слоту 24-годинного інформаційного циклу, який потім транслюється іншими каналами. У цьому випадку висвітлення подій може продовжуватися, якщо один з провайдерів втратить можливість мовлення. Деякі регіональні провайдери також приєдналися до цієї ініціативи, і всі збори були скасовані, щоб зробити доступ до новин безкоштовним. Аналогічно, труднощі з доступом до телебачення та друкованих ЗМІ призвели до розробки додатку RadioPlayer.ua, який надає безкоштовний доступ до випуску "Об'єднаних новин" українською, англійською та російською мовами, який також доступний через державний додаток електронних послуг "Дія". За підключення до нього українські мобільні оператори не стягують плату і не вираховують з грошових нарахувань. Усунення фінансових бар'єрів для доступу до інформації у такий спосіб має важливе значення для забезпечення доступу громадян до новин у надзвичайно складних обставинах. [58].

На додаток до підтримки зусиль, спрямованих на розширення доступу до новин, Україна також обмежила доступ до російських державних ЗМІ, намагаючись зменшити їхній вплив. Українські ЗМІ, як державні, так і приватні, історично перебувають у прямій конкуренції з російськомовними ЗМІ. Фактично, у 2020 році відсоток українців, які користуються російськими ЗМІ, збільшився до 17% з 13% у 2019 році [130]. 16 січня 2022 року, за місяць до російської атаки, набув чинності закон, який вимагає, щоб усі національні друковані засоби масової інформації публікувались українською мовою, державною мовою країни. Метою було протидіяти

використанню російської мови (та впливу) у публічній сфері [80]. Закон передбачав, що щонайменше 90% ефірного часу на національному телебаченні має бути українською мовою, а місцевим каналам дозволялося не більше 20% контенту неукраїнською мовою [135].

Закон відображає ширшу громадську думку щодо культурного впливу Росії, зі зростаючою підтримкою заборони певних артистів та російських фільмів в Україні після виборів 2019 року [70]. Закон зазнав міжнародної критики на тій підставі, що він загрожує згуртованості і без того крихкого суспільства та підриває права меншин. Такі обмеження свободи вираження поглядів вказують на складність регулювання контенту та невід'ємні ризики для громадянського простору і демократичних норм, які вони створюють, навіть якщо це робиться із заявленою метою реагування на іноземні інформаційні загрози[51. Постійний моніторинг ситуації з правами людини та впливу таких обмежень, захист свободи вираження поглядів та об'єднань, а також сприяння доступу до інформації матимуть вирішальне значення для майбутнього української демократії як під час війни, так і після неї] [71].

Крім того, РНБО України запровадила санкції проти трьох телеканалів, пов'язаних з народним депутатом Віктором Медведчуком: NewsOne, 112 Україна та ZIK. Віктор Медведчук є кумом доньки Володимира Путіна і був поміщений під домашній арешт у травні 2021 року за звинуваченнями у державній зраді та спробі розкрадання державних ресурсів у Криму; у вересні 2022 року він був звільнений до Росії в рамках великого обміну полоненими між двома сторонами. Ці телеканали поширювали дезінформацію та узгоджені з російським урядом повідомлення про вакцини проти COVID-19, заяви про те, що Україна перебуває під зовнішнім управлінням (зокрема, через відносини України з Міжнародним валютним фондом), а також про те, що українське керівництво є "диктатурою" (з прив'язкою до наративів про порушення прав етнічних росіян та російськомовного населення). Щоб уникнути санкцій щодо цих мереж,

Медведчук об'єднав свої телеканали в один, який отримав назву "Перший незалежний". РНБО майже одразу заблокувала його супутникове мовлення. Блокування "Першого незалежного" змусило канал перейти на YouTube, де продовжували поширювати проросійські наративи [42].

Попри те, що РНБО ефективно усуває пов'язані з російською державою ЗМІ, здатність РНБО так швидко діяти проти медіа-організацій викликає питання щодо придатності українського законодавства про ЗМІ та доцільності здійснення нею такого нагляду. Прецедент, створений урядом для прийняття рішень щодо провайдерів та контенту, потребує ретельного моніторингу та оцінки, оскільки країна прагне відновитися після війни та розширити свої медіа-реформи для покращення інформаційних екосистем, необхідних для підтримки демократії.

3.3. Російська пропаганда щодо війни Росії проти України

Дезінформація та пропаганда Кремля супроводжували та підтримували військові дії Росії в Україні, включаючи спробу анексії Криму, підтримку сепаратистських рухів на сході України та загарбницьку війну, що досі триває. Кремль неодноразово робив спроби делегітимізувати Україну, як націю та державу в очах української та російської громадськості та міжнародної спільноти.

Президент Путін регулярно заперечує, що Україна є справжньою державою. У 2008 р. він сказав президенту Бушу: *«Україна — це не країна»*, а в липні 2021 р. публічно назвав росіян і українців *«одним народом»* і заявив, що *«справжній суверенітет України можливий лише в партнерстві з Росією»*. Путін неодноразово намагався представити Україну як *«витвір Росії»* на *«історичних землях»* Росії, стверджуючи, що Україна є *«невід'ємною частиною... [Росії] її історії, культури та духовного простору»*. У зверненні від лютого 2022 р. він приписав першого

радянського лідера Володимира Леніна до «створення ленінської України» і назвав це «гірим за помилку», кілька днів потому розпочавши повномасштабну війну, намагаючись перекроїти карту відповідно до власної спотвореної версії історії. Протягом останніх дев'яти місяців російська машина дезінформації та пропаганди використовувала неправдиві заяви Путіна як план для кампаній, спрямованих на те, щоб позбавити Україну її права на незалежність і навіть існування [101].

Кремлівська пропаганда просякнута імперським реваншизмом, що намагається замаскувати бажання Росії повторно колонізувати Україну. Дмитро Медведєв, заступник голови Ради безпеки та колишній президент Росії, використовує карти, щоб поставити під сумнів легітимність України як держави. Медведєв посилався на бачення імперського минулого Росії, опублікувавши в дописі в мережі Telegram від 27 липня карти регіону «до і після», в якому Україна обмежувалася територіями навколо Києва, з підписом: *«В задурманеній голові президента Зеленського картина світлого майбутнього його нації може виглядати так, але західні аналітики вважають, що насправді воно буде таким»* [19].

Медведєв посилався на нібито «західних аналітиків», щоб популяризувати колоніальну фантазію Росії: уявляючи, що територія України буде зменшена лише до Київської області, а решту України буде розділено між Росією, Польщею, Румунією та Угорщиною[7]. Такий наратив нагадує промову Путіна в лютому 2022 р., в якій ставиться під сумнів державність України і супроводжується посиленням закликів Росії розширити свою «спеціальну військову операцію» для реалізації своєї імперської мрії [28]. Очільник так званої «Донецької народної республіки» (ДНР) Денис Пушилін неправдиво стверджував, що «російські міста» Київ, Чернігів, Полтаву, Одесу та Дніпро необхідно «звільнити від нацизму», а спікер «кримського парламенту» Володимир Константинов додав до цього списку Миколаїв і Харків [38].

Російська історико-культурна пропаганда намагається стерти українську культурну ідентичність. Україна існувала як окрема культурна та національна одиниця протягом століть і спроба Путіна асимілювати її у російську культуру є особливо огидною, враховуючи історичне переслідування українців у Радянському Союзі. За часів Йосипа Сталіна понад три мільйони українців загинуло під час Голодомору – суто штучно створеного дефіциту продовольства, коли все населення України мало другорядне значення в порівнянні з виконанням радянської п'ятирічки.

Крім відключення регіону від українських телекомунікацій, російський уряд розміщує в Херсоні білборди із зображенням відомого російського поета Олександра Пушкіна та полководця Олександра Суворова разом зі слоганом *«Херсон — місто з російською історією»* та патріотичними цитатами. Білборди, ймовірно, служать двом цілям: утвердження спільної культурної історії та як відповідь на демонтаж Україною кількох пам'ятників Пушкіну. Як описав їх один коментатор, білборди є кульмінацією «кривавого» ланцюжка контролю Росії: «Танки – війна – смерть – окупація – Пушкін». У той же час бюсти українського поета Тараса Шевченка зазнають пошкоджень, українські музеї спалюються та розграбовуються. Коли представники ЮНЕСКО відвідали Україну в липні, вони підтвердили, що з початку повномасштабного вторгнення Росії було пошкоджено понад 160 культурних об'єктів[13]. Російські бомбардування навіть пошкодили меморіал у Бабиному Яру, де під час Другої світової війни нацисти стратили 100 тис. євреїв та інших українців [25].

Російські пропагандисти використовують негуманну лексику про війну Росії в Україні. У своїй пропагандистській програмі «Соловійов Live» у прайм-тайм Володимир Соловійов ужив метафору, порівнюючи українців із глистами, яких ветеринар видаляє з kota під час «спецоперації». У програмі «60 хвилин» ведуча Ольга Скабеєва зауважила, що Україна — «неіснуюча країна», один із її гостей охарактеризував конфлікт як «священну війну», а

міністра оборони України Резнікова назвав «останньою комахою в ряду, яку ми все ще маємо поставити на місце». 21 липня білоруський диктатор Лукашенко заявив, що питання про те, чи є Донецьк, Луганськ і Херсон частиною України, «більше не обговорюється». [8] Речниця МЗС Захарова розкритикувала заяву держсекретаря США Ентоні Блінкена від 13 липня, в якій засуджувалися систематичні фільтраційні табори Росії та примусова депортація щонайменше 1,6 мільйона українців [26]. Як лідер Чечні Рамзан Кадіров, так і підданий американським санкціям New Eastern Outlook під керівництвом СВР нещодавно заявили, що Польща є наступною у списку «демілітаризації» країн НАТО Росією [41].

Заяви Путіна хибно представили захоплення Москвою української землі як «повернення та зміцнення» російських територій, особливо враховуючи те, що Кремль активізував свої зусилля з анексії частин південної України. В інтерв'ю 20 липня міністр закордонних справ РФ Лавров розкрив довгострокові наміри Москви щодо її подальшого вторгнення в Україну, заявивши, що «географія змінилася» після березневих переговорів з Києвом: *«Тепер ми говоримо не лише про Донецьку та Луганську області. Це — Херсон, Запоріжжя та інші території»*. Російська влада та її ставленики в Херсоні та Запоріжжі повторили ці заяви, оголосивши, що виборча комісія проведе референдум щодо приєднання до Росії. Тим часом російська влада інтегрує «спеціалістів» у служби безпеки підконтрольних Росії українських територій і виступає за створення постійних російських військових баз у Запорізькій області, щоб служити «гарантією безпеки» та стримувати спроби України звільнити ці території. Росія просуває свою політику «паспортизації», вимагаючи від українських власників бізнесу перереєструвати свій бізнес за російськими паспортами. Нарешті, російські проксі розповсюдили в соціальних мережах відео, в якому оголосили про створення «Одеської бригади», стверджуючи, що Одеса та Миколаїв є наступними цілями російського «звільнення». До цих кроків Кремль, ймовірно, вдається, аби протистояти оголошеному Києвом наступу з метою

повернення Херсона та Запоріжжя до кінця року. Російська влада в Херсоні також оголосила про формування 5 липня «херсонського уряду» на чолі з «російськими професіоналами» за зразком органів влади, які керують суб'єктами федерації, щоб прискорити «реінтеграцію», незважаючи на те, що цей «вибір» мав би здійснюватися шляхом референдуму. Обидві тактики спрямовані на заперечення державності України та легітимізацію російського колоніалізму [6] [27] [31] .

Будь-які заяви Кремля про те, що український народ прагне бути анексованим Росією, абсолютно не відповідають дійсності. Опитування громадської думки показують, що переважна більшість українців виступає проти російської агресії. Згідно з опитуванням, проведеним Чикагським університетом в червні 2022 р., 97 % українців бачать вторгнення Росії як серйозну загрозу безпеці України, і 97 % хочуть, щоб Росія компенсувала Україні завдані нею руйнування [134].

Російська екосистема дезінформації та пропаганди працює, щоб показати, що люди, які живуть на контрольованих Росією територіях України, прагнуть російського правління. У кожному підконтрольному Росії регіоні є достовірні повідомлення про те, що окупаційна влада не надає їжу, воду та медичну допомогу українським громадянам доти, доки вони не візьмуть російські паспорти. Тоді державні пропагандистські видання, як-от «Спутник», показують черги мешканців, які добровільно бажають отримати російські паспорти, а люди говорять зручні Кремлю, вирвані з контексту, фрази. Російські державні ЗМІ широко освітлювали заяву колишнього голови встановленої Росією «військово-цивільної адміністрації» Запоріжжя Євгена Баліцького від 14 липня про те, що референдум щодо можливого «приєднання до Росії» відбудеться в першій половині вересня. Баліцький додав, що «ми не будемо другим Косово», стверджуючи, що НАТО розділило колишню Югославію без референдуму [116] .

Проте дані опитувань свідчать про те, що на вільному референдумі українці на окупованих територіях не вибрали б приєднання до Росії. Опитування Національного демократичного інституту в травні 2022 р. показало, що лише 3 % українців хотіли б, щоб Україна приєдналася до очолюваного Росією Євразійського митного союзу, і 90 % хотіли б, щоб Україна стала державою-членом Європейського Союзу, найменше – на сході та півдні, але все ж переважна більшість — 84 %. Визнаючи цю реальність, російська влада активізує роботу з «перевиховання». Поки Баліцький та інші призначені Кремлем чиновники поширюють риторику про «денацифікацію», а встановлений Росією «губернатор» Запоріжжя Антон Кольцов формує маріонетковий уряд, спроби нав'язати українцям нову освітню систему на контрольованих Росією територіях посилюються. Видання The Washington Post повідомило, що Москва пропонує вчителям у Росії вигідні зарплати, щоб переїхати до Запоріжжя та Херсона й «виправити» те, чого там навчали дітей у минулому [55] [94].

Кремлівські державні ЗМІ неправдиво стверджують, що українці в Харківській області також прагнуть бути з Росією. Віталій Ганчев, призначений Росією «головою Тимчасової цивільної адміністрації Харківської області», в інтерв'ю ТАСС 6 липня заявив, що жителі «звільненої» Харківської області *«прагнуть приєднатися до Росії»*. *«Люди чують, що є вертикаль влади, ми приймаємо закони, рубль заповнює ключову економічну нішу, і вони переорієнтовуються на прийняття нової реальності»*, – заявив він. Кремлівські дезінформаційні видання негайно поширили ці неправдиві заяви. У квітні прокуратура Харківської області звинуватила Ганчева у державній зраді за співпрацю з російськими військами та повторну спробу організації «референдуму» щодо проголошення «Харківської народної республіки». Його тактика, схоже, спрямована на створення підґрунтя для спроби анексії контрольованих Росією територій, які складають 30 % Харківської області, і, пов'язана з посиленням зусиль Росії з «паспортизації» [9].

Факти очевидні: український народ на будь-якому вільному і чесному референдумі переважною більшістю голосів би проголосував проти приєднання до Росії, включно з громадянами на сході та півдні України. В опитуванні, проведеному Міжнародним республіканським інститутом у квітні 2022 р., понад 90 % українців заявили, що їхня думка про Росію погіршилася після вторгнення 24 лютого. Російські чиновники визнають цю реальність, незважаючи на дезінформацію та пропаганду. Розвідка США вказує, що російські чиновники стурбовані низькою явкою виборців на цих фіктивних референдумах і знають, що їхні зусилля з легітимізації незаконного захоплення землі будуть недійсні та не відобразатимуть волю народу [100] [107].

Український народ виступає в єдності перед обличчям повномасштабного вторгнення Росії. Опитування показують, що українці віддані демократичному розвитку своєї країни: 94 % зазначили, що для них важлива повноцінно функціонуюча демократія. Незважаючи на повномасштабне вторгнення, 87 % українців демонструють безпрецедентний оптимізм щодо майбутнього України [92].

З 2014 р. – і особливо за останні дев'ять місяців 2022 р. – люди в усьому світі стали свідками того, як президент Путін підриває суверенітет України за допомогою військової сили та брехливих заяв. Незважаючи на всі завдані Україні страждання, Путін не зміг досягти цієї мети. Під час війни українці виявили неймовірну мужність і силу. Як зазначив державний секретар Блінкен: *«Україна не завойована та не буде завойована. Вона залишиться суверенною та незалежною. Сполучені Штати, наші союзники та партнери продовжуватимуть підтримувати українців і надавати їм саме те, що буде необхідно для захисту їхньої свободи»* [115].

3.4. Трансформаційний вплив війни РФ проти України на міжнародні відносини у Європі

Вторгнення Росії в Україну, що розпочалося в лютому 2022 року, порушило європейський безпековий порядок, що склався після холодної війни, і повністю переписало відносини між ЄС та Росією, які формувалися протягом останніх тридцяти років. Протягом трьох десятиліть основою цих відносин була економічна та енергетична взаємозалежність. Тепер, коли Росія становить найбільшу загрозу миру і стабільності в Європі, всі сфери відносин були сек'юритизовані. Через вісім комплексних пакетів санкцій, ухвалених ЄС, країни-члени союзу систематично розривають усі економічні зв'язки. Від'єднання Європи від російської нафти і газу поклало край п'ятдесятирічному зв'язку і взаємовигідним енергетичним відносинам. Це поставить економічну модель Росії під тиск і підштовхне країну до зближення з Китаєм та Азією в цілому [68].

Країни-члени ЄС продемонстрували безпрецедентну єдність у своїй санкційній політиці щодо Росії. Спад в економічних відносинах вже був величезним. Через санкції Німеччина, найважливіший торговельний партнер Росії в ЄС, зафіксувала 34-відсоткове падіння експорту до Росії у першому півріччі 2022 року порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Таким чином, Росія за цей період опустилася з чотирнадцятого на двадцять п'яте місце за напрямками німецького експорту. Після багаторічного конфлікту між країнами-членами ЄС щодо завершення будівництва газопроводу "Північний потік-2" з Росії до Німеччини по дну Балтійського моря, війна в Україні призвела до того, що німецькі урядовці різко призупинили схвалення цього проекту. Країни-члени ЄС, такі як Німеччина, які сильно залежать від російського газу, розвивають альтернативні джерела енергії на Близькому Сході, в Норвегії та США, в основному для постачання скрапленого природного газу.

Війна показує, що ЄС потребує нових коротко-, середньо- і довгострокових стратегій у відносинах з Росією в абсолютно іншій безпековій реальності, щоб змінити саму Росію і вплинути на її здатність діяти у спільному сусідстві. Така зміна політики, ймовірно, була неминучою: ключовою причиною війни в Україні було сприйняття Росією геополітичної конкуренції у спільному сусідстві з ЄС. Російське керівництво не бажало втрачати те, що, на його думку, є традиційною сферою впливу Росії, включаючи фактичний контроль над Україною. Незважаючи на слабкість і суперечливість підходів ЄС, політика сусідства та "м'яка сила" союзу почали сприяти трансформації у спільному сусідстві через вплив на суспільства. Російські еліти, навпаки, могли вдатися лише до військової сили у відчайдушній спробі запобігти подальшій втраті впливу в Україні. Але брутальне застосування сили для підкорення іншої країни - це саме те, що спричиняє подальший занепад російської могутності і зміцнило європейську єдність проти російської агресії.

ЄС зараз необхідно зберегти єдність, яку він сформував у відповідь на війну в Україні, щоб вирішити три великі проблеми щодо Росії. По-перше, ЄС повинен будувати зовнішню політику і політику безпеки щодо Росії, виходячи з того, що союз тепер є геополітичним гравцем, а Росія є головною загрозою європейській безпеці. По-друге, ЄС повинен розробити більш проактивну політику щодо інтеграції східних сусідів поза межами Росії. І по-третє, ЄС повинен розробити нову політику щодо Росії, яка була б максимально жорсткою щодо режиму президента Володимира Путіна, зберігаючи при цьому ідею постпутінської Росії, яка є частиною Європи.

Енергозалежність і взаємна вразливість. Війна 2022 року довела цю політику і більшість концепцій, що лежали в її основі - до повного краху. Особливо це стосується Німеччини, в політиці якої після холодної війни щодо Росії, оновленій версії *Ostpolitik* 1960-1970-х років, домінувала концепція партнерства заради модернізації. Ідея змінити Росію через

економічну взаємозалежність або торгівлю не запобігла війні, а навпаки, дала Путіну підстави вважати, що через енергетичні інтереси та економічний опортунізм великих країн-членів ЄС союз не буде серйозно санкціонувати Росію. Як наслідок, залежність і вразливість зросли. Навіть після подій 2014 року в Україні уряд Німеччини погодився продати кілька газових сховищ, у тому числі одне з найбільших у Європі, російському газовому гіганту "Газпрому" у 2015 році. Через зростаючу залежність Німеччини від російського газу після 2012 року російське керівництво не очікувало, що Німеччина буде готова відмовитися від російських нафти і газу.

Кремль очікував браку рішучості не лише від Німеччини, але й від інших країн-членів ЄС, включаючи Австрію та Італію, які залежать від російського газу. Проте реакція ЄС була рішучою. Зокрема, Європейська комісія з лютого 2022 року відіграла ключову роль у підготовці та впровадженні восьми пакетів санкцій проти Росії. Розробляючи ці заходи, Президент Комісії Урсула фон дер Ляен довела Кремлю, що він помиляється, вважаючи, що Брюссель не є релевантним гравцем у конфлікті з Росією.

Російське керівництво не розуміє ні ЄС як багаторівневого актора, ні взаємодії між інституціями ЄС та країнами-членами. Для Кремля відмова від суверенітету на користь транснаціональної організації та інтеграція з іншими країнами є ознакою слабкості, а не сили. Москва завжди намагалася впливати на прийняття рішень в ЄС через великі країни-члени, зокрема, Францію, Німеччину та Італію, відсуваючи на другий план менші, більш категоричні держави, такі як Польща та країни Балтії. Росія не зрозуміла, що ЄС - це компромісна машина, в якій великі країни-члени повинні враховувати інтереси менших.

Однак в одній ключовій сфері суперечок Росія досягла успіху у своїй європейській політиці до 2022 року. У той час як так звана нормативна політика перенесення верховенства права, прозорості та підзвітності від ЄС та його держав-членів до Росії зазнала невдачі, Москва досягла успіху в

операціях економічного впливу. Російські еліти змогли підірвати інституції та зацікавлені сторони в Європі через корупцію та відмивання грошей. Європейські банки та фінансовий бізнес відігравали вирішальну роль у переведенні корупційних грошей у реальну економіку та на ринок нерухомості. Енергетичний сектор відігравав центральну роль у наданні коштів для підкупу осіб, які приймають рішення в державах-членах, та фінансуванні прихильників дружнього до Росії політичного та економічного середовища, яке б сприяло системі Путіна. Держави-члени та інституції ЄС не були ефективними у протидії корисливим інтересам цих ворожих суб'єктів у державах-членах [62].

Нова геополітика світу. Плануючи вторгнення в Україну, російське керівництво розраховувало на те, що ЄС є слабким регіональним і глобальним гравцем, а головний західний супротивник Росії - США - зосереджений переважно на Китаї. Війна в Україні змушує ЄС довести Росії, що вона помиляється, переосмисливши себе як геополітичного та безпекового гравця у своєму східному сусідстві, замість того, щоб діяти лише як нормативний та технократичний гравець.

Власна політика Росії перебуває під значним впливом традиційних уявлень про геополітику, сфери впливу та баланс сил. З точки зору Кремля, Росія є великою державою лише за умови збереження своєї гегемонії на пострадянському просторі. Твердження Путіна про те, що Україна не має права бути незалежною державою з власним суспільством і що *"росіяни і українці - це один народ"*, є частиною російської колоніальної та імперіалістичної традиції. Такий світогляд поділяє значна частина російського суспільства [101].

Реагування на проєкцію сили з боку Росії є великим викликом для ЄС. Президент Франції Еммануель Макрон намагався заповнити прогалину, що утворилася через відсутність німецького лідерства у війні, але без особливого успіху. Хоча лідери Франції та Німеччини продовжують спілкуватися з

Путіним, жоден з них не в змозі вплинути на нього. Лідером західних країн, в тому числі європейських, у цій війні за замовчуванням залишаються США. Без американської військової та фінансової підтримки вже не було б української держави. Так само і НАТО - і США як його найпотужніший член - є головним гарантом безпеки в Європі в цій ситуації. Поза НАТО безпеки в Європі більше не існує.

Незважаючи на те, що існує європейська єдність щодо запровадження санкцій та підтримки України - за деякими винятками, такими як Угорщина, - поки що не існує спільного підходу щодо того, як поводитися з Росією в майбутньому. Деякі країни-члени продовжують переговори з Путіним і хочуть запобігти подальшій ескалації. Для інших лише повна поразка Росії може зупинити війну і подальшу агресію проти європейських країн, і переговори з Путіним не мають сенсу.

Виклик реагування на дії Росії є неминучим. Як ревізіоністська держава, що занепадає і володіє ядерною зброєю, Росія потребує управління як основний ризик для глобальної безпеки. Війна проти України прискорює дезінтеграцію пострадянського простору, що є одночасно і небезпекою, і можливістю для ЄС. Росія більше не може забезпечувати авторитарну стабільність у регіоні, як це можна побачити на Південному Кавказі після війни у Нагірному Карабасі 2020 року між Вірменією та Азербайджаном. Там Азербайджан використав свою військову перевагу, підтриману членом НАТО Туреччиною, щоб примусити Вірменію до так званого авторитарного миру. Треті держави, такі як Китай, Іран і Туреччина, ймовірно, відіграватимуть дедалі більшу роль у різних пострадянських регіонах. Це означає, що якщо ЄС не стане більш активним, ніж просто підтримуватиме економічні та політичні перетворення, шляхом більшої участі у вирішенні питань безпеки та регіональних конфліктів у Східному сусідстві, інші гравці з недемократичними моделями управління та авторитарними методами врегулювання конфліктів будуть кидати виклик ролі Росії в регіоні.

У Грузії, Молдові та Україні нормативний підхід ЄС приніс свої плоди протягом останнього десятиліття. Кремль помилявся, применшуючи можливу трансформаційну силу Східного партнерства з його угодами про асоціацію та поглибленими і всеосяжними зонами вільної торгівлі в цих трьох країнах. Лише у 2013 році російське керівництво усвідомило, що угоди про асоціацію змінять характер відносин ЄС з країнами-підписантами і в довгостроковій перспективі послаблять здатність Москви впливати на ці країни. У той час як російська політика і бізнес впливають на сусідів Росії через неформальні зв'язки і корупцію та отримують вигоду від відсутності верховенства права і слабких інституцій, ЄС підтримує прозорість і верховенство права та прагне зміцнювати інституції. Таким чином, російському керівництву вдалося не допустити підписання Вірменією Угоди про асоціацію з ЄС у 2013 році і змусити країну приєднатися до очолюваного Москвою Євразійського митного союзу, а згодом і до Євразійського економічного союзу. Але така ж тактика провалилася з Україною: примушення українського керівництва не підписувати Угоду про асоціацію стало спусковим гачком для демонстрацій Євромайдану 2013-2014 років, що призвело до повалення тодішнього президента України Віктора Януковича, анексії Криму Росією та війни на Донбасі.

Рішення ЄС у червні 2022 року надати Молдові та Україні статус кандидатів на вступ до ЄС, а Грузії - потенційних кандидатів у відповідь на війну в Україні стало визнанням геополітичної конкуренції союзу з Росією. Так само створення у жовтні 2022 р. Європейського політичного співтовариства відображало намагання тісніше співпрацювати з європейськими країнами, які не підтримують Росію у поточній війні.

Майбутнє відносин між ЄС та Росією. За нинішнього режиму в Москві перезавантаження відносин між ЄС та Росією не відбудеться. Лише глибока зміна режиму в Росії створить можливість для принципово іншої політики ЄС щодо цієї країни. Сама Росія з початком війни стрімко змінилася - і в

гірший бік. Вона стає більш закритою і більш репресивною щодо громадянського суспільства та будь-якої опозиції. Ключовою передумовою для політичних змін у Москві - але не гарантією цього - є поразка Росії в Україні, тобто витіснення російських військ з української території.

Інтеграція Грузії, Молдови та України до ЄС, яка б допомогла створити успішні приклади трансформації, демократизації та реформ у пострадянських країнах за межами Балтії, має вирішальне значення для змін у Росії. Якщо Україна переможе у війні, буде відбудована і, водночас, інтегрована в ЄС, це матиме великий вплив на Росію. Це спростує аргумент російського керівництва про безальтернативність авторитарного правління і підтвердить, що демократизація та успішні реформи можуть відбуватися в пострадянських країнах, а також будуть можливими і для Росії.

Поза межами війни, що триває в Україні, європейські країни потребують довгострокового бачення та стратегії щодо іншої Росії в Європі. Важливим елементом нової, спільної європейської політики щодо Росії є підвищення стійкості країн-членів ЄС та їхніх суспільств до російського впливу. Особливо важливою є краща координація між країнами-членами. Самозахист від дезінформації та гібридних атак, військово-економічне та енергетичне відокремлення з метою зменшення вразливості будуть основними елементами політики ЄС щодо Росії у короткостроковій та середньостроковій перспективі.

Теза про те, що Німеччина не повинна очолювати нову політику щодо Росії, оскільки підхід Берліна зазнав невдачі в минулому, потребує критичного осмислення. Необхідний збалансований підхід між інтересами великих і малих країн-членів, що означає, що такі країни, як Франція і Німеччина, не повинні домінувати в політиці ЄС щодо Росії і повинні винести уроки з минулого. Проте ЄС може мати більш ефективну політику щодо Росії лише тоді, коли великі країни-члени змінять свої підходи і стануть менш вразливими до зовнішніх впливів, таких як роль Росії у

постачанні газу або величезний ринок і роль Китаю в ланцюгах поставок. Для цього ЄС має проаналізувати невдачі минулого, щоб переглянути свою політику на майбутнє.

Якщо ЄС хоче стати глобальним гравцем, його зовнішня політика щодо таких держав, як Китай і Росія, повинна демонструвати більше амбіцій. Ті країни-члени, які мають історичні та суспільні зв'язки з Росією, завжди матимуть вплив на відносини між ЄС та Росією. Водночас, енергетичне та економічне відокремлення Європи від Росії полегшить формування спільної європейської політики щодо Москви. Економічна складова у підходах деяких країн-членів до Росії зменшиться. Але різні традиції у відносинах з Росією зберігатимуться. Для ЄС також важливо координувати свою політику щодо Росії з Вашингтоном, зберігаючи при цьому європейський профіль у відносинах з Москвою та країнами східного сусідства.

Розробка принципів нової стратегії ЄС щодо Росії. На завершення, ми пропонуємо сім базових принципів, яких має дотримуватися ЄС, щоб сформулювати основу нової стратегії ЄС щодо Росії.

Поставити Україну на перше місце. Працювати по сусідству з Росією означає мати вплив на Росію. Але ЄС не повинен проводити політику "Росія на першому місці", а натомість спрямовувати свою енергію на реформи та трансформаційні партнерства з державами Східного сусідства, які прагнуть до демократії, верховенства права та ринкової економіки. У той час як Східне партнерство зосереджувалося на трансформації без інтеграції, ця нова політика повинна зосередитися на реформах з метою інтеграції в ЄС. Розширення європейського демократичного та правового простору на східне сусідство зараз є ще більш важливим. Метою мають бути політичні зміни в самій Росії, підтримані успішною демократизацією та реформами в інших пострадянських державах. Завдяки своєму розміру, розташуванню, історії та динамічному громадянському суспільству Україна має відігравати ключову роль у цьому системному змаганні з Росією. Тому в середньостроковій

перспективі ЄС має визначити пріоритетом політику "Україна понад усе" не лише для того, щоб допомогти забезпечити виживання України як держави, але й для того, щоб просувати реформи в країні та політику інтеграції до ЄС як приклад для інших.

Модернізувати політику сусідства ЄС. У зв'язку з війною Росії проти України, політика сусідства та розширення ЄС потребує оновлення. ЄС потребує стратегії для посилення своєї ролі та цілей у Східній Європі, на Західних Балканах, Південному Кавказі та в Чорноморському регіоні. Це передбачає посилення сполучуваності та безпеки торговельних шляхів і сприяння стійкості партнерів, особливо в ширшому Чорноморському регіоні, в той час, коли Росія масово впливає на Україну. З цією метою ЄС повинен сприяти розвитку сполучення між Чорним і Каспійським морями і далі до Центральної Азії, а також подальшій диверсифікації джерел нафти і газу для ЄС. Союз повинен бути більш активним і ставити більш жорсткі умови, щоб запобігти дрейфу важливих, але наразі складних партнерів у регіоні, таких як Грузія, від Європи у бік третього шляху, а також допомогти Вірменії зберегти свій суверенітет і залишитися на шляху демократизації та реформ. Через своє географічне розташування та орієнтований на реформи уряд, інтеграція Молдови є першочерговим пріоритетом у контексті інтеграції України.

Не відмовлятися від російського громадянського суспільства. Систематична робота з прогресивними росіянами, які залишили свою країну у зв'язку з війною, має бути у фокусі відносин з російським громадянським суспільством. У Росії уряд використовує так звані закони про іноземних агентів та обмежувальні заходи для того, щоб забезпечити припинення будь-якого обміну громадянського суспільства із зовнішніми акторами, в тому числі з ЄС. Не забуваючи про тих представників громадянського суспільства, які все ще перебувають у країні, ЄС має розробити інтегративну, ціннісну та стратегічну політику щодо людей, які виїхали з Росії та намагаються

адаптуватися до ситуації або побудувати нове життя в Європі. Створення платформ у науці, освіті, медіа та політичному консультуванні для розробки концепцій іншої Росії в Європі та впливу на російськомовний інформаційний простір - це політика, спрямована на стійкі зміни. У цьому процесі ЄС повинен підтримувати російських емігрантів у розробці російського бачення мирної Росії в Європі. Це тим більше важливо, що багато росіян все ще перебувають під впливом імперського та колоніального минулого своєї країни і поділяють цінності своїх політичних лідерів.

Розробити продуману візову політику. У той час як все більше і більше росіян емігрують до ЄС, країни-члени розділилися в думках щодо того, чи є ці біженці загрозою для безпеки, чи їх слід підтримувати. Безпосередні сусіди Росії, такі як країни Балтії та Фінляндія, хочуть більш суворих правил в'їзду до Шенгенської зони безвізових подорожей, ніж країни-члени ЄС, такі як Франція, Німеччина та Італія. У відповідь на це країни ЄС погодилися призупинити дію Угоди про спрощення оформлення віз між ЄС і Росією, яка діє з 2007 року, посилили обмеження на туристичні візи і почали переоцінку чинних віз. Країни-члени ЄС тепер рідше приймають заяви від росіян на отримання віз до третіх країн.

Водночас, обмежувальна візова політика ЄС та повна суспільна ізоляція Росії працюють проти змін у країні. Існує потреба у спільній європейській візовій політиці щодо Росії, яка була б прозорою і не змінювалася б постійно. Ця політика має бути пов'язана з чіткими і менш бюрократичними рішеннями щодо отримання дозволу на проживання в ЄС. Окрім гуманітарних віз, які видаються в обмеженій кількості, туристичні візи є ключовими для тих, кому потрібно швидко покинути Росію, і це питання буде ставати більш гострим, оскільки режим стає ще більш репресивним. ЄС має створити європейську систему перевірки біографій та можливих ризиків для безпеки мігрантів. Прикордонні країни, такі як країни Балтії та Фінляндія, потребують більшої підтримки в управлінні новоприбулими мігрантами, і ЄС міг би розробити

альтернативні маршрути через обмежену кількість третіх країн, які мають більший потенціал для перевірки людей і надання в'їзних віз.

Протистояти повному роз'єднанню. Повна економічна і технологічна ізоляція Росії не є доцільною в довгостроковій перспективі. Певний рівень фінансової та технологічної інтеграції з Росією відповідає інтересам Європи. Якщо Росія потрапить у повну залежність від китайських технологій і відключиться від світової банківської та фінансової системи через західні санкції, можливості Європи щодо впливу та інформації зменшаться. Як показує приклад санкцій проти Ірану, повна ізоляція авторитарної держави не обов'язково призводить до зміни політики. Навпаки, вона посилює ізоляціоністські еліти безпеки і послаблює ліберальну частину еліт і суспільства. З огляду на це, ЄС має зменшити свою залежність від Росії та позбавити Москву можливості використовувати енергетику як зброю проти європейських держав та спільних сусідів [90].

Посилити європейську енергетичну безпеку. Інтеграція енергетичних та електричних мереж між країнами-членами ЄС та східними сусідами зміцнює енергетичну безпеку в Європі. Постачання газу та нафти є основними об'єктами російського впливу через корупцію. ЄС має розробити, впровадити та контролювати спільні європейські правила, щоб мінімізувати цю можливість. Політика енергетичної інтеграції ЄС з Україною та іншими східними сусідами, а також реформи та інвестиції в рамках Європейського зеленого курсу 2020 - комплексу ініціатив, спрямованих на досягнення кліматичної нейтральності ЄС до 2050 року - є проектом економіки, розвитку та безпеки.

Стати миротворчим актором. Нарешті, ЄС повинен більше визначати себе як геополітичний і безпековий актор і працювати над зміцненням багатосторонніх інститутів, які базуються на міжнародному праві. З цим має бути пов'язана готовність організувати більше миротворчих і моніторингових операцій ЄС у зонах конфліктів у сусідніх з Європою

країнах і за її межами, а також зміцнювати інституції з переслідування воєнних злочинів і міжнародної корупції шляхом збільшення персоналу, фінансування та обміну інформацією між державами-членами і країнами-партнерами. Зовнішня політика, заснована на цінностях, не виключає прагматичного партнерства з недемократичними державами. Однак ЄС має уникати компромісів та умиротворення, яких він дотримувався у минулому у відносинах з Росією. Захист правового та демократичного простору Європи всередині та розширення його назовні вимагає проактивної та стратегічної зовнішньої та безпекової політики ЄС, а також більш комплексного набору інструментів, які включають заходи з розбудови миру.

ВИСНОВКИ

Наслідком кризи в Україні стали цінні уроки для українського уряду, країн-сусідів Росії (які за радянських часів стали домівкою для великих російськомовних громад), а також для НАТО та ЄС як організацій.

Інформація є потужним інструментом впливу. Аналіз конфлікту в Україні свідчить про те, що НАТО і ЄС повинні адаптуватися до нової реальності, в якій інформаційна перевага по відношенню до військової сили набуває все більшого значення. Росія продемонструвала, що в нинішньому інформаційному середовищі, яке постійно розвивається, владу і контроль можна легко отримати, маніпулюючи інформацією, щоб впливати не лише на фінансові ринки, ділову практику і державну політику, але й впливати на суспільне сприйняття, ставлення і поведінку. Хоча інформація сама по собі має величезну цінність, спосіб її подання перетворює її на важливий стратегічний інструмент. Виважене використання, а також зловживання інформацією має потенціал для формування особистих цінностей, які впливають на суспільні норми, а також поведінку людей.

Інформаційна кампанія була центральним елементом російської операції в Україні. Захоплення Криму без будь-якої військової конфронтації продемонструвало, що концепція добре побудованих операцій з впливу є дуже важливою частиною російського оперативного планування і що російські збройні сили мають стратегічне комунікаційне мислення, яке застосовується на тактичному рівні. Інформація та комунікації відігравали центральну роль у російських операціях, а військовий компонент підтримував їх.

Росія виявилася готовою до ведення нової форми війни, де інформаційна кампанія відіграє центральну роль. Аналіз кризи в Україні показав, що російські військові систематично розвивалися та готувалися протягом останніх 20 років і стали здатними вміло застосовувати тактику 21-го століття, яка поєднує інтенсивні інформаційні кампанії, кібервійну та

використання висококваліфікованих сил спеціальних операцій. Росія відповіла на новий інформаційний виклик з високим рівнем професіоналізму і фантазії. Російський професіоналізм слід визнати, навіть якщо ми засуджуємо способи його застосування. З точки зору меседжів, Росія продемонструвала ініціативність, сувору дисципліну повідомлень, багаторівневу складність і вертикальну узгодженість. Варто замислитися над роллю Сил спеціальних операцій та інформації. Традиційно сили спеціального призначення на Заході уникають публічності, що відповідає їхній прихованій оперативній позиції. Росіяни включили інформацію в те, що роблять їхні Сили спеціальних операцій. Члени Альянсу повинні розглянути, наскільки ефективно їхні Сили спеціальних операцій беруть участь в інформаційних наступальних операціях.

Наратив Росії відображений в її ключових документах державної політики. Аналіз найбільш популярних російських телеканалів показав, що наратив, який використовується в інформаційній кампанії проти України, підтримується ключовими документами державної політики Росії. Це може слугувати основою для розробки альтернативних наративів при підготовці до протидії російській пропаганді у майбутньому. Сусідні з Росією країни з великими російськомовними громадами повинні особливо зосередитися на шляхах і засобах збалансування російських наративів, орієнтованих на російських співвітчизників за кордоном.

Російський наратив значною мірою базується на історичній пам'яті. Водночас, глибоке розуміння Росією своєї власної аудиторії - у тому числі співвітчизників за кордоном - змогла задіяти історичну пам'ять: про Велику Російську імперію, Другу світову війну та звірства нацистів, могутність і розпад СРСР. Російська інформаційна кампанія витягла назовні за давнього страх і ненависть до нацизму, сором і ганьбу за розпад колись великого Радянського Союзу і водночас нагадала аудиторії про почуття величчя і гордості, пов'язані з цими моментами історії, які тепер можуть бути

застосовані до ідеї відродження великої нації чи навіть цивілізації. Саме ця апеляція до людських емоцій, ця надія і можливо, навіть ця обіцянка відродження гордості і слави зробили російський наратив таким переконливим для свого народу.

Криза в Україні є результатом довгострокової стратегії Росії. Досвід російської інформаційної кампанії в Україні свідчить про те, що раннє виявлення та аналіз елементів російського наративу, які сигналізують про потенційно агресивну поведінку, є критично важливими. Російські державні політичні документи містять ознаки, які мають бути додатково проаналізовані з метою розробки потенційних майбутніх сценаріїв дій Росії і відповідей на них з боку НАТО. Очевидно також, що перед початком агресивних дій на місцях російське керівництво інтенсивно працює з публічним інформаційним простором з метою підготовки громадської думки до кроків, які планується здійснити. Подібна діяльність в інформаційному просторі мала місце і перед 2-ю чеченською війною та війною з Грузією 2008 року.

Роль співвітчизників за кордоном є критично важливою і має бути ретельно врахована на майбутнє. Особливо серйозними є наслідки для безпеки країн, що межують з Росією. Стратегія, яку Росія застосувала в Україні, найімовірніше, найкраще спрацює в тих регіонах, де є великі громади російськомовних громадян за кордоном, які є об'єктами російських інформаційних кампаній і потенційно можуть бути готові надавати місцеву підтримку у випадках російської агресії проти відповідної країни. Приклад України, як і Грузії, демонструє, що такі інформаційні кампанії, підтримані військовими засобами, легше проводити на територіях, наближених до Росії, що дозволяє застосовувати тактику залякування шляхом зосередження великих військових сил поблизу кордону відповідної країни, а також забезпечує легке постачання обладнання та інших ресурсів Силам спеціальних операцій та новобранцям, які вже перетнули цей кордон. Це

особливо стосується країн, які не є членами НАТО і відповідно, не є учасниками Вашингтонського договору.

Аналіз аудиторії має вирішальне значення для оперативного успіху. Росія продемонструвала, що розуміння аудиторії і того, що її мотивує, має вирішальне значення для довготривалого оперативного успіху - це важливий урок для міжнародної спільноти.

У російській інформаційній кампанії є "інший бік медалі". Хоча російська інформаційна кампанія була успішною у впливі на свою аудиторію, вона також має певну контрпродуктивність, оскільки вона радикалізувала і відчужила інші аудиторії – впершу чергу Україну, населення країн НАТО і ЄС, а також США.

Обман використовується Росією як тактика для того, щоб відволікати і затягувати час. Протистояти російській пропагандистській машині завжди буде важко. Протидіяти перекручуванню, а іноді і відвертим вигадкам з боку Росії, що стосується її нинішньої кампанії проти України, було проблематично. Розслідування і спростування неправдивої інформації, різних версій подій і навіть теорій змови, які швидко поширюються Росією, вимагає багато часу, зусиль і ресурсів з боку міжнародних організацій, таких як НАТО, ЄС, ОБСЄ; українського уряду, незалежних ЗМІ, експертів і навіть пересічних громадян.

Розвиток кризи в Україні демонструє, що дезінформаційні кампанії з часом розмиваються, оскільки з'являється все більше доказів, які спростовують брехню і фальсифікації, завдяки яким виявляється прихована інформація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баровська А. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналіт. доп. / А. Баровська. – К. : НІСД, 2016. – 109 с.
2. Беженка из Славянска вспоминает, как при ней казнили маленького сына и жену ополченца / URL: <https://www.1tv.ru/news/2014-07-12/37175-bezhenka-iz-slavyanska-vspominaet-kak-pri-ney-kaznili-malenkogo-syna-i-zhenu-opolchentsa>
3. Боднар І.Р. стаття «Інформаційна безпека як основа національної безпеки» 2014 / URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/141443493.pdf>
4. Бойко Ю.В. кваліфікаційна (магістерська) робота «Інформаційна війна, як засіб впливу на тимчасово окупованих територіях України» 2021 / URL: <https://jarch.donnu.edu.ua/article/view/11532/11413>
5. Бучин М. і Курус Ю. стаття «Інформаційна війна Росії проти України: особливості та механізми протидії» 2018 / URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2018/jul/13541/buchyn-article120182.pdf>
6. В Запорожской области выступили за постоянную дислокацию российской армии / URL: <https://ria.ru/20220724/armiya-1804579726.html>
7. В Крыму предложили расширить географию спецоперации / URL: <https://ria.ru/20220727/spetsoperatsiya-1805223872.html>
8. В МИД назвали враньем слова Блинкена о «насильном удержании» в России 1,6 млн украинцев / URL: <https://www.gazeta.ru/politics/news/2022/07/14/18124886.shtml>
9. В Харьковской области заявили о стремлении войти в состав России / URL: <https://cutt.ly/z1Af1gr>

10. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення / Юрій Горбань // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2015. – Вип. 1. – с. 136–141.
11. Житарюк М. Г. «Гарячі точки» у ЗМІ та засобах масової інформації, пропаганди і маніпуляції. Особливості російсько-української війни 2014 р. / М. Житарюк // Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика. – 2015. – Вип. 40. – с. 208 – 214.
12. Жители Славянска - о том, был ли распятый мальчик Первого канала на самом деле / URL: <https://youtu.be/UA1LE6iKMfk>
13. Зарипов И. "Танки, смерть, Пушкин". Рунет о русской классике в войне против Украины / URL: <https://www.svoboda.org/a/tanki-smertj-pushkin-runet-o-russkoy-klassike-v-voyne-protiv-ukrainy/31876545.html>
14. Информационная война: пять примеров российской пропаганды / URL: https://news.liga.net/politics/articles/informatsionnaya_voyna_pyat_primerov_rossiyskoy_propagandy
15. Кабаненко І. Інформаційна війна Росії проти України побудована на суцільній брехні 2014 / URL: <http://uapress.info/uk/news/show/28496>
16. Коваль Д.О. Короткий Т.Р. стаття «Інформаційна війна Російської Федерації проти України: оцінка міжнародного співтовариства» / URL: <https://cutt.ly/A1AgrTm>
17. Курбан О.В. Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі: навчальний посібник. Київ: ВІКНУ, 2016. 286 с.
18. Магда Є. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 5. С. 138- 142.
19. Медведев Д. Telegram / URL: https://t.me/medvedev_telegram/151
20. МЗС України стурбоване ситуацією зі свободою слова в Росії / URL: <https://cutt.ly/u1AggYR>

21. Міщенко Х.О. дипломна робота *«Вплив інформаційних технологій на масову свідомість в умовах «гібридної війни» 2020* / URL: <https://cutt.ly/91Agl3W>
22. Померанцев Пітер Нічого правдивого й усе можливе / Пітер Померанцев. – Львів : Вид-во УКУ, 2015. – с. 229.
23. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика: навч. посіб. / Г. Г. Почепцов, С.Чукот. — К.: Знання, 2006. — 663с.
24. Почепцов Г. Росія і Україна у співставленні їх комунікативнопропагандистських можливостей / URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/33291>
25. Про Пушкіна на ФБ / URL: <https://cutt.ly/c1Agmo7>
26. Про Соловйова / URL: <https://twitter.com/JuliaDavisNews/status/1549381189336711169>
27. Пророссийские власти Запорожья и Херсона допустили проведение референдума о присоединении к России в один день / URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5479975>
28. Пушилин перечислил «русские» города Украины, которые надо «освободить» / URL: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/62e156c89a79475cfbed6e21>
29. Сасин Г.В. Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір). Ужгород, 2015.
30. Семен Н.Ф. дисертація *«Російські інтернет-ресурси як чинник інформаційної війни проти України» 2018* / URL: <https://cutt.ly/U1AgJ6B>
31. Сергей Лавров: география спецоперации России на Украине изменилась / URL: <https://ria.ru/20220720/lavrov-1803864381.html>
32. У "Самооборони" Криму, про яку говорить Путін, російська зброя (In the "Self-Defense" of Crimea, which Putin talks about, Russian weapons), March 4, 2014, Pravda.ua / URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/4/7017537/>

33. Хорошко В. О. Інформаційна війна. ЗМІ як інструмент інформаційного впливу на суспільство. Частина 1. / В. О. Хорошко, Ю. Є. Хохлачова //Інформаційна безпека. – 2016. – № 22 (3). – с.283 – 288.
34. Цуканова О.В. Інформаційні війни: вплив на суспільство / URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer34/800.pdf>
35. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти. Демократичне врядування. 2014. Вип. 13 / URL: <http://lvivacademy.com/visnik13/zmist.html>
36. About dismissal of the director of VKontakte. Reuters / URL: <http://reut.rs/1wCbITm>
37. Activists launch Boycott of Russian Cinema initiative. Mediasapiens. 22.09.2014 / URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/34788>
38. Address by the President of the Russian Federation / URL: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>
39. Aral S. Ukraine is winning the information war / URL: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2022/03/01/information-war-zelensky-ukraine-putin-russia/>
40. Bell M. Russian cyber attacks on Ukraine: the Georgia template / URL: <https://www.channel4.com/news/ukraine-cyber-warfare-russia-attacks-georgia>
41. Berletic B. Poland’s Position as the “Next Ukraine” / URL: <https://journal-neo.org/2022/07/19/poland-s-position-as-the-next-ukraine/>
42. Bidochko, L. “Focus Ukraine: Fighting a Hybrid War with Hybrid Means: Zelensky Sanctions Pro-Russia Media and Parties”, *Wilson Center*, 2022 / URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/fighting-hybrid-war-hybrid-means-zelensky-sanctions-pro-russia-media-and-parties>
43. Bigg M.M. A timeline of the tensions between Russia and Ukraine, Feb. 18, 2022, New York Times / URL: <https://www.nytimes.com/2022/02/18/world/europe/russia-ukraine-timeline.html>

44. Blocking of pro-Ukrainian groups on social network / URL: <http://on.mash.to/1uFOEkd>
45. Brewster T. Ukraine's Propaganda Offensive, Led By Ad-Tech Entrepreneurs, Appears To Be Winning / URL: <https://www.forbes.com/sites/thomasbrewster/2022/03/01/ukraine-propaganda-machine-might-be-winning-against-russia/?sh=31a4f886536d>
46. Bushkovitch P. A Concise History of Russia. Cambridge University Press. 2011.
47. Cadier, A. et al. "Russia-Ukraine Disinformation Tracking Center", *News Guard*. 2022 / URL: <https://www.newsguardtech.com/special-reports/russian-disinformation-tracking-center/>
48. Carter, E. and B. Carter. "Questioning More: RT, Outward-Facing Propaganda, and the Post-West World Order", *Security Studies*, Vol. 30/1, pp. 49-78. 2021 / URL: <https://doi.org/10.1080/09636412.2021.1885730>
49. Chevrenko, A., N. Benequista and M. Dvorovyi, "Ukrainian Journalists Are Winning the "Information War" Russia Is Waging Against Ukraine, But They Need Help", *Just Security*, 2022 / URL: <https://www.justsecurity.org/81002/ukrainian-journalists-are-winning-the-information-war-russia-is-waging-against-ukraine-but-they-need-help/>
50. Committee to Protect Journalists, *Russia-Ukraine War*, 2022 / URL: <https://cpj.org/invasion-of-ukraine/>
51. Denber, R., "New Language Requirement Raises Concerns in Ukraine", *Human Rights Watch*, 2022 / URL: <https://www.hrw.org/news/2022/01/19/new-language-requirement-raises-concerns-ukraine>
52. Deriglazova L. The Soviet Union's Demise As Seen by Today's Russians, *Russia File*, Kennan Institute, Wilson Center, December 9, 2021 / URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/soviet-unions-demise-seen-todays-russians>

53. Detsch, J., “Russia Has Taken Over Spanish-Language Airwaves on Ukraine”, *Foreign Policy*, 2022 / URL : <https://foreignpolicy.com/2022/02/09/russia-spanish-ukraine-media/>
54. Diresta R. The Ukraine Crisis Briefly Put America’s Culture War in Perspective / URL : <https://cutt.ly/t1AjHli>
55. Dixon R. Russia sending teachers to Ukraine to control what students learn / URL : <https://www.washingtonpost.com/world/2022/07/18/russia-teachers-ukraine-rewrite-history/>
56. Dreyfuss E., Glaser A., Fagan K. Viral Instances of Recontextualized Media In Russia’s War On Ukraine / URL : <https://mediamanipulation.org/research/viral-instances-recontextualized-media-russias-war-ukraine>
57. Dwoskin, E., J. Merrill and G. De Vynck, “Social Platforms’ Bans Muffle Russian State Media Propaganda”, *The Washington Post*, 2022 / URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/03/16/facebook-youtube-russian-bans/>
58. Dyczok, M., “Ukraine’s Information Warriors”, *Journal of Democracy*, 2022 / URL : <https://www.journalofdemocracy.org/ukraines-information-warriors/>
59. EuroMaidan PR: Moscow journalist says there was no pregnant woman in Odesa Trade Unions Building / URL : <https://cutt.ly/a1AkubK>
60. Evaluating YouTube-Kremlin Partnership, Medium, Omelas 2019 / URL: <https://omelasco.medium.com/evaluating-youtube-kremlin-partnership-30bbafcea9c7>
61. Evaluating YouTube-Kremlin Partnership, Medium, Omelas 2019 / URL: <https://omelasco.medium.com/evaluating-youtube-kremlin-partnership-30bbafcea9c7>
62. Factbox: European banks hit by Russian money laundering scandal / URL : <https://cutt.ly/A1AkcET>

63. Flash Eurobarometer 506: EU's response to the war in Ukraine, European Commission, 2022 / URL : <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2772>
64. Franzen C. Sci-fi writers imagined the Ukraine conflict that they're now fighting in: Life imitates art. The Verge, 2014 / URL : <https://cutt.ly/r1AkI6w>
65. Gilbert D. Millions of Leftists Are Reposting Kremlin Misinformation by Mistake / URL : <https://www.vice.com/en/article/wxdb5z/redfish-media-russia-propaganda-misinformation>
66. Harding L. MH17: vast majority of Russians believe Ukraine downed plane, poll finds / URL : <https://www.theguardian.com/world/2014/jul/30/mh17-vast-majority-russians-believe-ukraine-downed-plane-poll>
67. Hill F. Putin Has the U.S. Right Where He Wants It. New York Times, 2022 / URL : <https://www.nytimes.com/2022/01/24/opinion/russia-ukraine-putin-biden.html>
68. Himmighoffen C. Außenhandel mit Mittel- und Osteuropa noch robust / URL: <https://www.ost-ausschuss.de/de/aussenhandel-mit-mittel-und-osteuropa-noch-robust>
69. Hopkins V. Ukrainians Find That Relatives in Russia Don't Believe It's a War/ URL: <https://www.nytimes.com/2022/03/06/world/europe/ukraine-russia-families.html>
70. How the preferences and interests of Ukrainians to the media have changed since the 2019 elections, and the beginning of the COVID-19 pandemic (August 2020), Razumkov Centre / URL: <https://cutt.ly/I1AkN1w>
71. Huba, R., "Why Ukraine's New Language Law Will Have Long-Term Consequences", *Open Democracy*, 2022 / URL: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/ukraine-language-law-en/>
72. International Telecommunication Union, *ITU Data Hub*, 2021 / URL: <https://datahub.itu.int/data/?e=UKR>
73. Ioffe J. Europe's 9/11 / URL: <https://puck.news/europes-9-11/>

74. Jaitner M. L. Russian Information Warfare: Lessons from Ukraine, Swedish Defense University. Chapter 10 in Kenneth Geers (Ed.), *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine*, NATO CCD COE Publications, Tallinn 2015, p.93 / URL: https://www.ccdcoe.org/uploads/2018/10/Ch10_CyberWarinPerspective_Jaitner.pdf
75. Jaitner M. Russian Information Warfare: Lessons from Ukraine 2015 / URL: https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Ch10_CyberWarinPerspective_Jaitner.pdf
76. Janadze E., “The Digital Middle East: Another Front in Russia’s Information War”, *Middle East Institute*, 2022 / URL: <https://www.mei.edu/publications/digital-middle-east-another-front-russias-information-war>
77. Jones Seth G. Russia’s Ill-Fated Invasion of Ukraine: Lessons in Modern Warfare. CSIS Briefs. 2022 / URL: <https://www.csis.org/analysis/russias-ill-fated-invasion-ukraine-lessons-modern-warfare>
78. Kang J. C. We Can’t Trust Everything We See About the Livestreamed War / URL: <https://www.nytimes.com/2022/03/03/opinion/ukraine-livestream-videos.html>
79. Kremlin-Funded Media: RT and Sputnik’s Role in Russia’s Disinformation and Propoaganda Ecosystem, US Department of State. 2022 / URL: <https://cutt.ly/W1AIQ0b>
80. Language Law For National Print Media Comes Into Force In Ukraine, *Radio Free Europe/Radio Liberty* / URL: <https://www.rferl.org/a/ukraine-language-law-russian/31656441.html>
81. LinkedIn Blocked by Russian Authorities, BBC News (2016) / URL: <https://www.bbc.com/news/technology-38014501>
82. Loucaides, D. and A. Perrone, *Germany’s COVID Sceptics Fuelled by Russian Media and Far-Right Conspiracies*, 2021 / URL: <https://www.opendemocracy.net/en/germanys-covid-sceptics-fuelled-by-russian-media-and-far-right-conspiracies/>

83. Lyn Pesce N. President Zelensky is becoming a respected war hero and a cultural icon — but says ‘I’m not iconic. Ukraine is iconic / URL: <https://cutt.ly/31AlSaH>
84. Lytvynenko J. I Can’t Stop Watching a Livestream of Kyiv / URL: <https://www.theatlantic.com/author/jane-lytvynenko/>
85. Mackintosh E. and Picheta R. What does Putin want in Ukraine?: The conflict explained. CNN, February 28, 2022 / URL: <https://www.cnn.com/2022/02/24/europe/ukraine-russia-conflict-explainer-2-cmd-intl/index.html>
86. Mapping Disinformation in Africa, Africa Center for Strategic Studies. 2022 / URL: <https://africacenter.org/spotlight/mapping-disinformation-in-africa/>
87. Masters J. Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia. Council on Foreign Relations, December 2, 2021 / URL: <https://www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>
88. McKew M. K. The Gerasimov Doctrine: It’s Russia’s new chaos theory of political warfare. And it’s probably being used on you. Politico, September / October 2017 / URL: <https://www.politico.com/magazine/story/2017/09/05/gerasimov-doctrine-russia-foreign-policy-215538/>
89. Meister S. A Paradigm Shift: EU-Russia Relations After the War in Ukraine. 2022 / URL: <https://carnegieeurope.eu/2022/11/29/paradigm-shift-eu-russia-relations-after-war-in-ukraine-pub-88476>
90. Meister S. Jalilvand D. Sanctions Against Russia: Five Lessons from the Case of Iran / URL: <https://dgap.org/en/research/publications/sanctions-against-russia>
91. Myre G. How the Soviet Union's collapse explains the current Russia-Ukraine tension. NPR, December 24, 2021 / URL: <https://cutt.ly/d1Al39t>

92. NDI Poll: Opportunities and Challenges Facing Ukraine's Democratic Transition / URL: <https://www.ndi.org/publications/ndi-poll-opportunities-and-challenges-facing-ukraine-s-democratic-transition-4>
93. Observatoire Reboot de l'Information et du raisonnement critique, IFOP. 2022 / URL: <https://cutt.ly/11AzePN>
94. Opportunities And Challenges Facing Ukraine's Democratic Transition / URL: <https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI%20Survey%20ENG.pdf>
95. Pahlke, J., E. Senftleben and A. Bodine, "Ukraine's Public Broadcaster Saving Lives: UA:PBC Is More Important than Ever", *Deutsche Welle*, 2022 / URL: <https://www.dw.com/en/ukraines-public-broadcaster-saving-lives-uapbc-is-more-important-than-ever/a-61176511>
96. Pastukhova A. American salo' tastes like Russian propaganda lard. *Kyiv Post*, April 1, 2009 / URL: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/american-salo-tastes-like-russian-propaganda-lard-38758.html>
97. Paul C. and M. Matthews, "The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It", *RAND Corporation*, 2016 / URL: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html>
98. Plokhyy Serhii. The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus / URL: http://assets.cambridge.org/97805218/64039/excerpt/9780521864039_excerpt.pdf
99. Pomerantsev P. We Need to Stop Thinking of Conflict With Russia as an 'Information War' / URL: <https://time.com/5722805/rethink-information-war-russia/>
100. Public Opinion Survey of Residents of Ukraine / URL: <https://www.iri.org/resources/public-opinion-survey-of-residents-of-ukraine/>
101. Putin V. "On the Historical Unity of Russians and Ukrainians" / URL: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>

102. Pynnöniemi K. and Rácz A. Fog of Falsehood: Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine, Finnish Institute of International Affairs, p.93 / URL: <https://cutt.ly/e1AzOBH>
103. Requesting personal information about Euromaidan supporters / URL: <http://on.mash.to/1r7NHjT>
104. Russia began to stamp books about the war with Ukraine March 2, 2009 / URL: <http://www.segodnya.ua/ukraine/v-roccii-nachali-shtampovat-knihi-o-vojne-c-ukrainoj.html>
105. Russia disinformation on Ukraine spreads on Spanish-speaking social media, Associated Press (2022) / URL: <https://cutt.ly/Q1AzZse>
106. Russia Lenta.ru editor Timchenko fired in Ukraine row / URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26543464>
107. Russia's Attempted Annexation of Parts of Ukraine / URL: <https://cutt.ly/O1Az0gH>
108. Russia's Foreign Ministry Backs TASS Plans to Expand Correspondent Network in Africa, TASS. 2019 / URL: <https://tass.com/society/1084825>
109. Russia's War On Ukraine / Amnesty International / 2022 / URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/03/latest-news-on-russias-war-on-ukraine/>
110. Russia's War on Ukraine: Six Months of Lies, Implemented. U.S. Department of State / URL: <https://www.state.gov/disarming-disinformation/russias-war-on-ukraine-six-months-of-lies-implemented/>
111. Russian Foreign Ministry surpassed Goebbels: "Russian troops in Crimea do not violate anything". Censor.net, 2014 / URL: <https://cutt.ly/g1AxeTa>
112. Russia's aggression against Ukraine, Saboteurs in Eastern Ukraine: Parubiy told what kind of instruction the Russian security forces receive to conduct an information war in Ukraine, Censor.Net 2014 / URL: <https://cutt.ly/A1AxfzU>
113. Russlands imitierter «Kampf gegen Faschismus». DiePresse.com (Russia's mock "fight against fascism") / URL:

<http://diepresse.com/home/meinung/gastkommentar/1576185/Russlands-imitierter-Kampf-gegen-Faschismus>

114. Schreck C. Odesa Doctor Or Random Dentist? Claims Of Atrocities, Anti-Semitism Face Scrutiny / URL: <https://www.rferl.org/a/ukraine-unspun-odesa-doctor-dentist-false-claim/25372684.html>
115. Secretary Antony J. Blinken At a Press Availability / URL: <https://www.state.gov/secretary-antony-j-blinken-at-a-press-availability-22/>
116. Sputnik Correspondent: Melitopol Residents Lining Up to Get Russian Passports / URL: <https://sputniknews.com/20220719/sputnik-correspondent-melitopol-residents-lining-up-to-get-russian-passports-1097575508.html>
117. Stein R., Cardia A. Visual Investigations / URL: <https://www.nytimes.com/spotlight/visual-investigations>
118. Tashev B., Purcell M., McLaughlin B. Russia's Information Warfare: Exploring the Cognitive Dimension. Marine Corps University, MCU Journal vol. 10, no. 2, Fall 2019 / URL: <https://doi.org/10.21140/mcu.j.2019100208>
119. The Kremlin's propaganda machine is running at full throttle: But the truth is breaking through. The Economist, February 28, 2022 / URL: <https://www.economist.com/europe/2022/02/28/the-kremlins-propaganda-machine-is-running-at-full-throttle>
120. The Moscow Times, “Billions for propaganda. Budget spending on state media tripled against the backdrop of the war”, 2022 / URL: <https://www.moscowtimes.ru/2022/04/12/milliardi-na-propagandurashodi-byudzheta-na-gossmi-podskochili-vtroe-na-fone-vojni-a19511>
121. The Ukrainian crisis – a cyber warfare battlefield / URL: <https://cutt.ly/11AxXf3>
122. Thompson S.A. and Alba D. Fact and Mythmaking Blend in Ukraine's Information War / URL: <https://www.nytimes.com/2022/03/03/technology/ukraine-war-misinfo.html>

123. Tkachenko O. The west must help Ukraine win the information war as well \ Financial Times. 2022 / URL: <https://www.ft.com/content/46da1944-4ba3-48cf-83c0-ecdee557076e>
124. Top 100 YouTube News Channels, Social Blade. 2022 / URL: <https://socialblade.com/youtube/top/category/news/mostviewed>
125. Tracy M. These Reporters Rely on Public Data, Rather Than Secret Sources / URL: <https://www.nytimes.com/2019/12/01/business/media/open-source-journalism-bellingcat.html>
126. Tucker P. How Technology Is Unraveling the Clues of Flight MH17 / URL: <https://cutt.ly/r1Ax8J5>
127. Ukraine War - Russian military forces in Crimea Ukraine / URL: <https://youtu.be/wMJwdX5IHm8>
128. Ukraine: Journalists targeted and in danger, warn top rights experts, *UN News*, United Nations, 2022 / URL: <https://news.un.org/en/story/2022/05/1117462>
129. Ukraine's murky inferno / URL: <https://www.economist.com/eastern-approaches/2014/05/08/ukraines-murky-inferno>
130. USAID - Internews: Anual Media Consumption Survey, 2020 / URL: <https://internews.org/wp-content/uploads/legacy/2020-10/2020-Media-Consumption-Survey-FULL-FIN-Eng.pdf>
131. Vladimir Putin: The rebuilding of 'Soviet' Russia, BBC 28 March 2014 / URL: <https://www.bbc.com/news/magazine-26769481>
132. Warzel Ch. The Information War Isn't Over Yet \ The Atlantic. 2022 / URL: <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2022/03/russia-ukraine-war-propaganda/626975/>
133. Witte M. Kremlin's unwillingness to recognize Ukraine as a sovereign state has resulted in major strategic failure for Russia Stanford scholar says, *Stanford News*, January 6, 2022 / URL: <https://news.stanford.edu/2022/01/06/understanding-russia-ukraine-crisis/>

134. WSJ/NORC Ukraine Poll June 2022 / URL:
https://s.wsj.net/public/resources/documents/WSJ_NORC_Ukraine_Poll_June_2022.pdf

135. Yesmukhanova Y., *Ukraine: Nations in Transit 2020 Country Report*, Freedom House, 2020 /
URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2020>

